

Žbukani i naslikani medaljoni - prilog razvoju pročelja 17. i 18. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj

Petar Puhmajer

Petar Puhmajer
Hrvatski restauratorski zavod
Odsjek za konzervatorska istraživanja i
dok. nepokretne kulturne baštine

Izvorni znanstveni rad/
Original scientific paper
Primljen/Received: 3. 5. 2016.

UDK
72.048(497.5-17)“16/17”

DOI:

<http://dx.doi.org/10.17018/portal.2016.13>

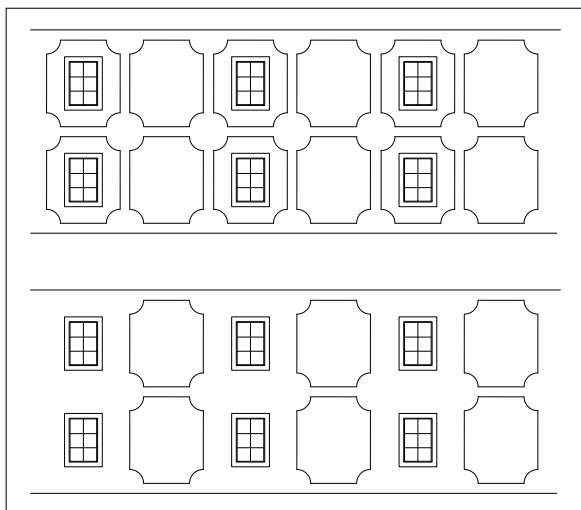
SAŽETAK: U arhitekturi kontinentalne Hrvatske 17. i 18. stoljeća javlja se karakteristična raščlamba pročelja s rasterom istaknutih ili uleknutih polja različitih oblika, koje nazivamo medaljonima. U ovom se članku utvrđuju ishodišta takvih oblika, ponajprije u djelima talijanskih majstora 16. i 17. stoljeća te putevi njihova usvajanja u habsburškim zemljama, prije svega u velikim gradskim središtima poput Beča i Praga, preko Graza i Štajerske, odakle dolaze i u naše krajeve. Kod nas su takva rješenja uočena u tri fenomena. Prvi je žbukana raščlamba trakama i lezenama, u okviru koje se javljaju medaljoni, posve pod štajerskim utjecajima, zatim pojava slikanih kompozicija sa samostalnim medaljonima na skupini građevina uz štajersko-hrvatsku granicu, s uzorima u djelima arhitekta Domenica Sciascie, te zrelobarokna motivika kartušnih medaljona u Slavoniji, gdje se prepoznaju izravni doticaji s arhitektima iz bečke i ugarske sredine. Daljnje transformacije oblika medaljonske raščlambe u kasnom 18. stoljeću značit će usvajanje strogo geometrijskih formi s dominantnim motivom pravokutnih ploča, čime je otvoren put razvoju *Plattenstila*.

KLJUČNE RIJEČI: arhitektura, 17. stoljeće, 18. stoljeće, barok, pročelja, medaljoni, raščlamba, arhitektonska dekoracija, zidno slikarstvo, oslikana pročelja, žbukana pročelja

U novovjekovnoj arhitekturi srednje Europe, posebno u zemljama habsburške krune, nalazimo neke karakteristične elemente raščlambe i dekoracije koji su znatno obilježili i naš prostor. S obzirom na to da hrvatske zemlje, osobito kontinentalni dio, u 17. i 18. stoljeću nisu bile emitivna sredina u kojoj su nastajali arhitektonski oblici, u proučavanju arhitekture važno je utvrditi ishodišta prostornih i stilskih obilježja te puteve njihova usvajanja i recepcije u našoj sredini.

U domaćoj povijesti umjetnosti uvriježio se naziv *medaljon*, kojim je obuhvaćen niz arhitektonskih oblika, ali u načelu podrazumijeva dekorativni istaknuti ili uleknuti pločasti ornament ili pak samo njegov okvir koji može

imati različite forme. Medaljon je mogao biti element raščlambe ili pak motiv dekoracije. Kod raščlambe, ostvarene najčešće žbukom, zamišljen je naizgled tektonski sustav pilastara, traka i lezena (kažemo naizgled jer je riječ o žbuci, a ne o stvarnom konstruktivnom sustavu), koji dijele plohu na pravilan pravokutni raster, formirajući time polja, unutar ili na mjestu kojih su ploče različitih oblika, koje nazivamo medaljonima. Nasuprot tome, medaljon nije nužno morao biti dio takvog sustava, nego i pojedinačno upotrijebljen kao dekorativni element (sl. 1). Medaljoni su bili zamišljeni i projektirani u početku isključivo kao pravilni geometrijski oblici, pravokutnici, kvadrati i poligoni, ali s vremenom dolazi do varijacija pa se formiraju

1. Shema razvoja medaljonske motivike od raščlambe trakama i lezenama do samostalno apliciranih medaljona (izradio: P. Puhmajer)
Development scheme of the articulation created by vertical and horizontal strips (drawing by P. Puhmajer)

četvrtasti oblici sa zaobljenim kraćim ili dužim stranicama, po dvije (bilobi) ili po četiri (kvadrilobi) stranice, s ravno ili segmentno zasječnim uglovima, potom krivuljni simetrični oblici s obiju strana raspolovnica i naposljetku posve nepravilni valoviti i školjkasti oblici u duhu rokaja i kasnobarokne ornamentike.

Razvoj medaljonske raščlambe općenito možemo pratiti u dva medija: žbukanom i naslikanom, iako se njihovo korištenje katkad preklapa. Žbukani je uglavnom značio raščlambu ploha trakama i lezenama, a njegov je razvoj, kao što ćemo vidjeti, bio potaknut oblikovanjem palača i kuća u većim gradovima. Razvoj naslikanih medaljona bio je pak odraz žbukanoga u zidnom slikarstvu, pri čemu se diferencijacija oblika izvodila bojom. Budući da je boja općenito jeftiniji materijal od žbuke, pojava zidnog slikarstva često je bila posljedica skromnijih financijskih mogućnosti ili periferne sredine. Kod nje je svakako zanimljiv i slobodniji, „slikarski“ koncept arhitekture bez čvrsto definirane kompozicije.

Razvoj koji ovdje razmatramo tiče se prije svega profane arhitekture (kuća, palača, dvoraca, javnih i samostanskih zgrada), čije porijeklo možemo pratiti preko izravnih uzora u Beču i velikim središtima, pod utjecajem kojih nastaju i vrijedna medaljonska pročelja u kontinentalnoj Hrvatskoj, makar se ona javljaju i u arhitekturi crkava, u sličnom sustavu raščlambe, u nas, doduše, u manjem opsegu ili barem znatno slabije sačuvana.

Pitanje porijekla

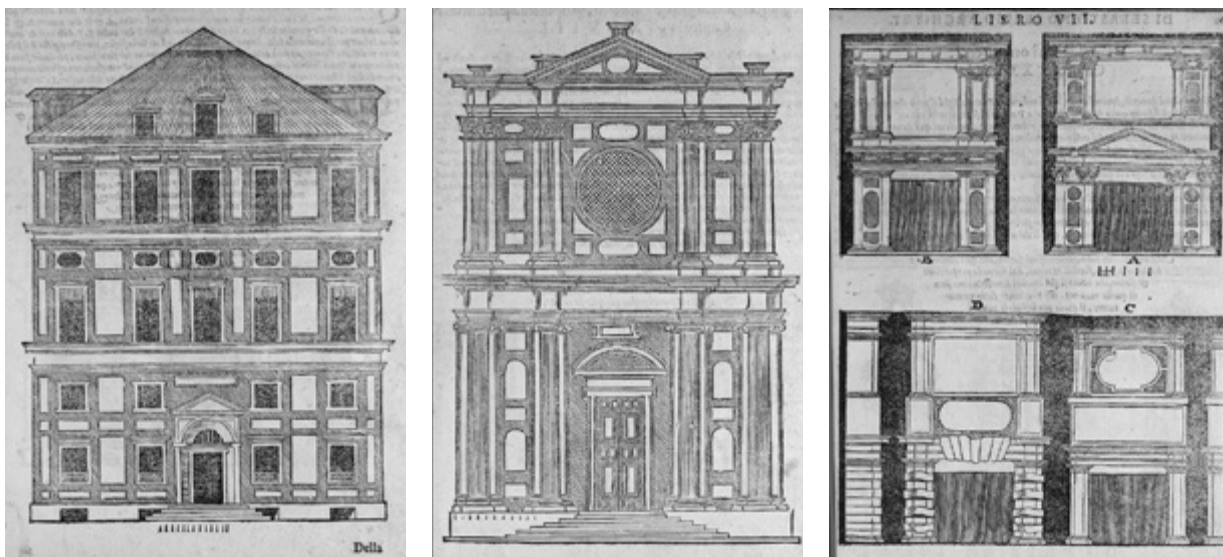
Širenje arhitektonskih oblika i njihove pojave u srednjoj Europi 16. i 17. stoljeća možemo povezati s dolaskom talijanskih graditelja i arhitekata na to područje, koji se ondje nastanjuju te formiraju radionice, a njihove poslove naslje-

2. Sankt Lambrecht, pogled na pročelje samostana (snimio P. Puhmajer, 2014.)
Sankt Lambrecht, monastery façade (photo by P. Puhmajer, 2014)

đuju potomci.¹ S obzirom na to da su talijanskog porijekla, ali udomaćeni u Austriji, često se nazivaju *Austrotalijanima*. U 16. stoljeću riječ je mahom o vojnim graditeljima koji dolaze u habsburške zemlje radi gradnje protuturskih utvrda, ali također projektiraju za dvor i plemstvo razne svjetovne i sakralne građevine.² Austrotalijani dovode ne samo nova prostorna rješenja nego i nove koncepte raščlambe i dekorativne oblike,³ uvelike se oslanjajući na iskustva stečena u vlastitim zemljama i, što je važno, crpe nadahnuće u djelima talijanskih traktatista 16. stoljeća.

Među vodećim arhitektima prve polovice i sredine 17. stoljeća je Domenico Sciassia (oko 1600.-1679.), rodom iz Rovereda u današnjoj Švicarskoj, kojem se povjerava gradnja velikih samostanskih sklopova i crkava. U benediktinskom samostanu Sankt Lambrecht (1639.-1658.)⁴ u zapadnoj Štajerskoj, Sciassia formira pročelja rasterom žbukanih traka između kojih se javljaju naslikani medaljoni, točnije pravokutnici zasječnim uglova i bilobi (sl. 2). Za tu raščlambu Sciassia nalazi uzore u talijanskim traktatima koji su pronađeni u njegovoj ostavštini (Vitruvije, Vignola, Palladio), a posebice onom Sebastiana Serlija.⁵ U sedmoj knjizi Serlijeve „Architetture“ postoji niz crteža pročelja i drugih arhitektonskih površina, podijeljenih na pravilan raster pravokutnih polja, od kojih neki svojim zaobljenim ili poligonalnim oblicima podsjećaju na medaljone (sl. 3 a, b, c).⁶ Može se pretpostaviti da su se i drugi graditelji na austrijskom području koristili traktatima kao izvorom inspiracije za svoja djela. Sankt Lambrecht je najraniji poznati primjer takve motivike, a s obzirom da je ona mogla postojati i na nekim građevinama koje su kasnije porušene, ne možemo znati je li upravo to prva primjena medaljona.⁷ U svakom slučaju je Sciassia koji je slična rješenja primijenio i u svojim drugim

3. a, b, c. Crteži pročelja i arhitektonskih površina iz traktata „Architettura“ Sebastiana Serlija, 1584.
Drawings of the façades and architectural surfaces in the treatise „Architettura“ by Sebastiano Serlio, 1584

radovima, imao značajnu ulogu u daljnjem širenju medaljona, osobito za pročelja sa slikanom artikulacijom, o čemu će biti riječi nešto kasnije u tekstu.

Žbukani medaljoni - sustav raščlambe lezenama i trakama

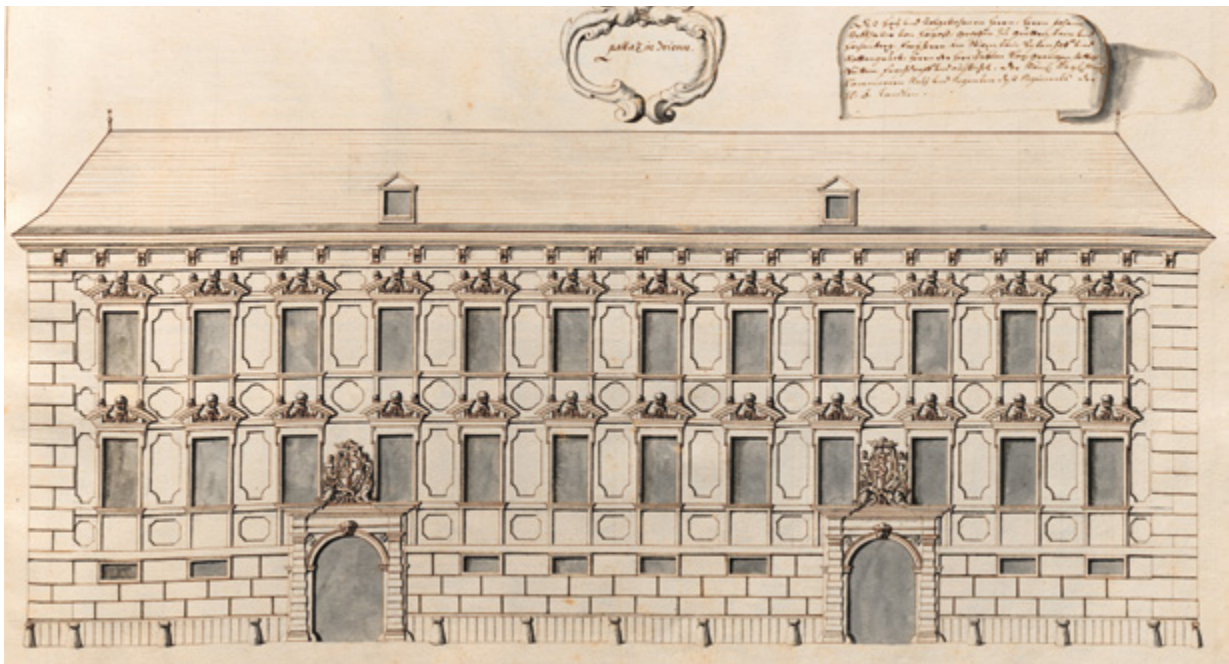
Trend u arhitekturi 17. stoljeća, primijenjen i u Sankt Lambrechtu, bio je segmentiranje ploha u pravilan raster koje se izvodi žbukanim trakama (njem. *Putzbändern*), lezenama, pilastrima ili rustičnim kvadrima, u okomitim i vodoravnim nizovima, a u poljima između njih javljaju se prozorski otvori i pravokutna žbukana polja.⁸ Takav „linearni“, mrežni raster pročelja definira se kao obilježje ranobaroknog stila.⁹ On se javlja već kod carskih investicija u Beču na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće, primjerice na dvorišnom pročelju Amalienburga u sklopu bečkog Hofburga (podignut 1589., obnovljen 1600.-1603.),¹⁰ čiji se projekti povezuju s talijanskim graditeljem Pietrom Feraboscom.¹¹ Ondje se ploha segmentira okomitim nizovima rustičnih kvadara koji oponašaju kamen, iako su izvedeni u žbuci,¹² te žbukanih traka na parapetima i prozorskih nadstrešnica. Oko sredine stoljeća rješenje dalje razvijaju arhitekti djelatni u Beču, Pragu i velikim središtima pa rasteriziranje postaje dominantna tema u arhitekturi. Jedan od najranijih primjera bila bi zgrada Stare biskupije na praškim Hradčanima (oko 1662., sl. 4), koja se pripisuje Francescu Carattiju, tada zaposlenom na praškom dvoru.¹³ I dok je visoko prizemlje palače obrađeno u stiliziranoj rustici, bogat žbukani raster razrađen je na prvom i drugom katu gdje se između i oko polja javljaju uleknute ploče, većinom okomito položeni pravokutnici, a mjestimično poligoni i bilobi. Medaljone različitih oblika Caratti će primijeniti i na dvorišnim pročeljima palače Czernin u Pragu (1668.), kao i njezinoj vrtnoj loži,¹⁴ ali

ondje samostalno aplicirane između i iznad prozora te s bogatim dekorativnim repertoarom profilacija, obruba, uši, guta, kanelira, rozeta i sl. Ostaje otvoreno pitanje je li Caratti svojim djelima utro put takvoj raščlambi u profanoj arhitekturi, ali je u svakom slučaju to početak razdoblja u kojemu medaljonska raščlamba ulazi u široku primjenu.

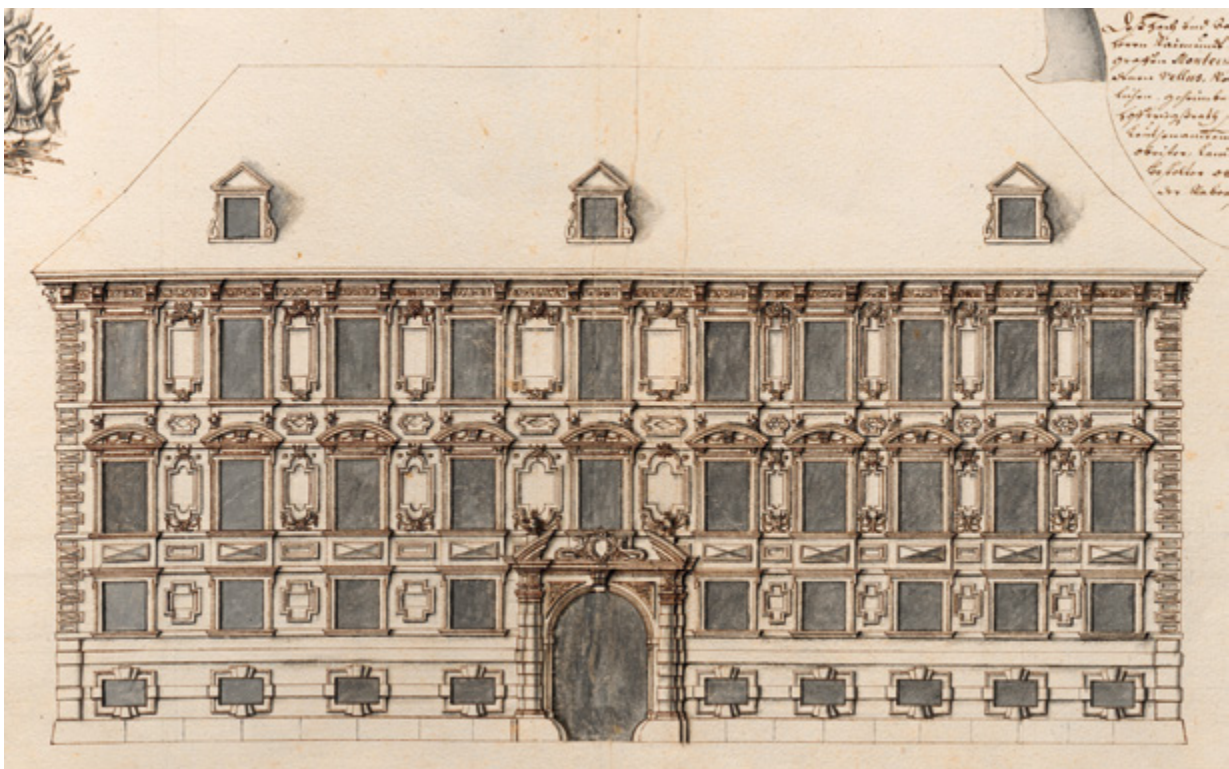
Presudnu ulogu u širenju arhitektonskih modela imale su grafike Wolfganga Wilhelma Prämera (1637.-1716.) s crtežima palača i dvoraca, objavljene 1678. godine,¹⁵ gdje su se mogla vidjeti upravo najrelevantnija arhitektonska ostvarenja tih godina u Beču, Pragu i drugdje, a čiji su principi poslužili kao uzor mnogim arhitektima. Crteži dviju palača bili su ključni i za razvoj pročelja s medaljonima. Na palači Hoyos (sl. 5), sagrađenoj poslije 1672. godine,¹⁶ nepoznatog arhitekta, i sačuvanoj tek na Prämerovoj grafici, vidljiva je žbukana shema praške biskupske palače

4. Prag, stara biskupska palača na Hradčanima (snimio T. Orešković, 2014.)
Prague, Old Bishop's Palace on the Hradčani (photo by T. Orešković, 2014)

5. Beč, palača Hoyos na crtežu W. W. Prämera, 1678. (Österreichische Nationalbibliothek)
 Vienna, Hoyos Palace on a drawing by W. W. Prämer, 1678 (Österreichische Nationalbibliothek)

6. Beč, palača Montecuccoli na crtežu W. W. Prämera, 1678. (Österreichische Nationalbibliothek)
 Vienna, Montecuccoli Palace on a drawing by W. W. Prämer, 1678 (Österreichische Nationalbibliothek)

pa se medaljoni javljaju u pravokutnim poljima između prozorskih osi, i to uz prozore, pravokutnici segmentno zasječenih uglova, u parapetnim zonama prizemlja poligoni, prvog kata kvadrilobi, te u njihovim osima, uz vijenac, poligoni. Kod palače Montecuccoli (sl. 6), okvirno

datiranoj između 1670. i 1680. godine,¹⁷ raster je znatno dematerijaliziran jakim pločastim istacima medaljona i sitnom ornamentacijom, na tragu Carattijevih dvorišnih pročelja palače Czernin. Unutar pravokutnih se polja javljaju samostalno položeni medaljoni, uglavnom bilobi i

četvrtasti oblici, pravokutno zasječenih vrhova, po obliku slični onima u Sankt Lambrechtu, ali ovdje s naizgled jakim plasticitetom, dopunjenim sitnom ornamentikom te bogato elaboriranim prozorskim nadstrešnicama.¹⁸ Od sačuvanih primjera u Beču, spomenimo i dvorišno pročelje palače Mollard-Clary,¹⁹ gdje su vrlo izduljeni oblici medaljoni između prozorskih osi, koji općenito prate visoke i uske plohe pročelja, te plitku rasterizaciju s uleknutim poljima na Althanovoj palači na Schenkenstrasse 5 (sl. 7).²⁰ Raščlamba velikih palača imala je utjecaj i na građanske stambene kuće u Beču toga vremena pa slične koncepte nalazimo na brojnim (Schönlaterngasse 3, Domgasse 5, Naglergasse 13).

U daljnjem slijedu razvoja pročeljne artikulacije, izgradnjom velikih plemićkih palača u Beču u posljednja dva desetljeća 17. i početkom 18. stoljeća, javlja se snažnija individualizacija formi i bogatstvo oblika,²¹ a osobito ćemo zamijetiti novi tektonski zamah koji se ostvaruje na način da dotadašnje lezene i trake zamjenjuju pilastri i polustupovi. Dakle, očita je primjena velikog reda²² te će arhitektonska misao težiti novim idejama i kompozicijama, a medaljonska raščlamba biti ostavljena skromnijim investicijama i manje ili više perifernim sredinama.

Istovremeno s razvojem u prijestolnici, sveopće tendencije u raščlambi javljaju se i u stambenoj arhitekturi drugih gradova, kao i u izvangradskoj arhitekturi.²³ Za naše je područje relevantna Štajerska, u čijoj su arhitekturi također u cijelom 17. stoljeću prevladavali Austrotalijani.²⁴ Talijanski graditeljski, kipari i štukateri odredili su ne samo razvoj arhitekture nego su donijeli i nove dekorativne oblike.²⁵ Okvirno je između 1670. i 1690. datirana skupina kuća i palača u Grazu na kojima je prisutna medaljonska raščlamba pa možemo govoriti i o svojevrsnom arhitektonskom trendu tih desetljeća u Grazu, koji će imati odjeka i u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Kao i u Beču, koncepciju raščlambe čini raster okomitih i vodoravnih žbukanih traka koje dijele prozorske osi, kao i etaže, a poljima se formiraju najčešće uleknuti medaljoni različitih oblika, pravokutnici zasječenih uglova ili krivuljno istaknutih stranica. Primjera je mnogo. Među najranije se datira kuća na Hauptplatz 9 (sl. 8), između 1670. i 1675,²⁶ koja ujedno ima i obilježja najbližnja dvama hrvatskim primjerima. Plohe prvog kata obrađene su okomito položenim pravokutnim medaljonima između prozora, a vodoravno položenim iznad prozora, dok su na drugom i trećem katu četvrtasti medaljoni zasječenih uglova, odnosno poligoni. Medaljoni su izvedeni grubom žbukom sive boje, a žbukani okviri i profilacije bijelom bojom. Slične poligone i medaljone segmentno zaječenih uglova, s uvođenjem koso položenih kvadriloba, nalazimo na kući Sackstrasse 28-30, okvirno datiranoj 1670./1690.,²⁷ ali u glatkoj žbuci. Znatno je usitnjenija medaljonska kompozicija na kući na Raubergasse 3 (oko 1670.),²⁸ gdje je pročelje podijeljeno žbukanim trakama na vodoravne pojaseve između kojih

7. Beč, Althanova kuća na Schenkenstrasse 5 (snimio P. Puhmajer, 2016.)

Vienna, Althan's house on Schenkenstrasse 5 (photo by P. Puhmajer, 2016)

8. Graz, kuća na Hauptplatz 9, pročelje (snimio P. Puhmajer, 2014.)
Graz, House on 9 Hauptplatz, façade (photo by P. Puhmajer, 2014)

9. Graz, kuća na Raubergasse 3, pročelje (snimio P. Puhmajer, 2014.)

Graz, House on 3 Raubergasse, façade (photo by P. Puhmajer, 2014)

10. Zagreb, palača Zrinski, detalj zapadnog pročelja (snimio Lj. Gamulin, 2016.)

Zagreb, Zrinski Palace, detail of the west façade (photo by Lj. Gamulin, 2016)

11. Varaždin, palača Prašinski-Sermage, glavno pročelje (snimio P. Puhmajer, 2007.)

Varaždin, Prašinski-Sermage Palace, main façade (photo by P. Puhmajer, 2007)

se javljaju uleknuti crveni medaljoni različitih dimenzija i proporcija, većinom bilobi, te pravokutnici i kvadrati zasječenih uglova (sl. 9). Palača Galler na Karmeliterplatz 6 (oko 1680./1690.)²⁹ ima velike uleknute bilobe između prozora, također u glatkoj žbuci, a izduženi glatki bilobi dominiraju i pročeljem kuće na Sporgasse 11 (oko 1690.),³⁰ uz manji niz poligona dobivenih zasijecanjem uglova kvadrata. I naposljetku, posebno je zanimljiva slobodna štuko kompozicija na kući na Hauptplatz 12, gdje su medaljoni spojeni u parove između prozora, a osim biloba nalazimo i udvojene heksagone oštih kuteva i druge neobične oblike. Ta je kuća sagrađena 1691. te štukirana u paru sa susjednom kućom Luegg, a pripisuje se graditelju Domenicu Orsolinu i štukateru Antoniju Teruggiu,³¹ što je još jedan argument u prilog tezi da su za širenje medaljonske motivike bili zaslužni Austrotalijani.³²

Važno je istaknuti da graditelji djelatni u Štajerskoj, koji su većinom talijanskog porijekla, rade i na području sjeverozapadne Hrvatske, osobito na obnovi utvrda u 16. stoljeću (Varaždin, Sisak, Koprivnica, Križevci, Karlovac),³³ a u 17. stoljeću sada već udomaćene majstore nalazimo na gradnji velikih samostana i crkava (isusovački i franjevački u Varaždinu, crkve sv. Katarine i sv. Marka u Zagrebu),³⁴ što su ujedno i najveće građevinske investicije na našem području iz tog vremena. Tako se može zaključiti da su trendove u arhitekturi upravo oni donijeli u kontinentalnu Hrvatsku. Nije stoga neobično da u Varaždinu i Zagrebu nalazimo pročelja slična onima u Grazu i Beču.

Primjer žbukane medaljonske raščlambe u nas, nedavno pronađen i dijelom rekonstruiran, zapadno je pročelje palače Zrinski u Zagrebu (sl. 10), koje možemo datirati između 1680. i 1691. godine, u doba kad su vlasnici bili Adam Zrinski i njegova supruga Sofija, rođ. Löbl.³⁵ Raster pročelja čine okomite i vodoravne trake bijele boje, a između prozora se javljaju isključivo četvrtasti medaljoni zasječenih uglova, bojeni, kao i pravokutna polja, tamno-crveno.³⁶ U ideji slični spomenutoj kući na Hauptplatz 9

u Grazu, gdje su sivi medaljoni, također poligonalnih oblika,³⁷ no vjerojatno je sličnih primjera bilo i drugdje.

Otprilike u isto vrijeme nastaje i najznačajnije rješenje pročelja s medaljonima u kontinentalnoj Hrvatskoj, također rekonstruirano u posljednjoj obnovi, palača Prašinski-Sermage u Varaždinu (sl. 11). Ono nije pouzdano datirano, ali je, prema nekim podacima, moglo nastati prilikom nadogradnje kuće za Petra Prašinskog, upravitelja Tridesetnice, 1684. godine ili nešto kasnije.³⁸ Ono je raščlanjeno sustavom crnih, grubo žbukanih traka koje tvore pravokutni raster bijelih polja, a u njima su medaljoni crnih okvira u gruboj žbuci i izvorno glatkih crvenih unutarnjih polja.³⁹ U donjem su redu bilobi, u srednjem redu većinom pravokutnici segmentno zasječenih uglova, a u gornjem pravokutnici ravno zasječenih uglova, dakle poligoni. Općenito ovo pročelje zbog svoje trobojnosti ima izniman koloristički, ali i plastički efekt.

Iako se varaždinsko i zagrebačko pročelje načelno mogu vezati uz štajerske utjecaje, kao što je to slučaj i s gotovo cijelim fondom stambene arhitekture sjeverozapadne Hrvatske, ni u jednoj od dviju palača ne vidi se izravan uzor neke od spomenutih gradačkih kuća. Osim načelno slične koncepcije, tehnički detalji, obrada žbuke i kompozicija na svakom se primjeru razlikuju. Kod obje je riječ o investicijama imućnih naručitelja, štoviše važnih političkih dužnosnika iz 17. stoljeća, koji su si svakako mogli priuštiti angažman poznatog arhitekta. Posebno obitelj Zrinski, visoko plemstvo koje je za svoje građevinske investicije potvrđeno angažiralo istaknute graditelje sa šireg područja Monarhije (npr. u Čakovcu), a čija je zagrebačka kuća svakako mogla predodrediti razvoj arhitekture u Zagrebu i Hrvatskoj u 17. stoljeću.⁴⁰

Naslikani medaljoni - atektonske, slobodne i nasumične kompozicije

Medaljonska se pročelja nisu razvijala samo u žbukanom mediju, već su na našem području bila osobito poveza-

12. Sankt Lambrecht, detalj pročelja samostana (snimio P. Puhmajer, 2014.)
Sankt Lambrecht, monastery façade detail (photo by P. Puhmajer, 2014)

na sa zidnim slikarstvom kao specifičnom tehnologijom izvedbe pročelja i arhitektonskih elemenata. Slikana pročelja bila su česta i prije, u srednjem vijeku, a prisutna su, kao i žbukana, u cijelom novovjekovnom razdoblju, sve do najnovijeg doba. Slikana su pročelja redovito oponašala arhitektonske elemente izvedene u žbuci i kamenu pa su zapravo stvarala svojevrsnu iluziju arhitekture, osobito imanentnu kasnorenesansnom i baroknom stilskom razdoblju. Arhitektonska motivika na slikanim pročeljima potpuno je pratila duh vremena i suvremene koncepte raščlambe i ornamentike koji su se koristili u svim oblicima likovnih umjetnosti, arhitekturi i obrtu, a njihova je izvedba bila znatno jeftinija nego što je slučaj kod žbukanih i kamenih pročelja.

Slikana medaljonska pročelja bit će osobito karakteristična za štajerske krajeve, a poticaj za njihovo širenje također je djelovanje Austrotalijana, koji su ondje bili dominantno prisutni tijekom 16. i 17. stoljeća. Upravo je indikativno da se najraniji poznati primjer slikanih medaljona, samostan Sankt Lambrecht (1639.-1658.),⁴¹ nalazi upravo u Štajerskoj, a on će imati odjeka ne samo u bližoj okolici nego, zahvaljujući njegovu projektantu Domenicu Sciasiji, i u znatno udaljenijim krajevima. U Sankt Lambrechtu (sl. 12), doduše, još se razaznaje čvrsta vertikalna žbukana raščlamba koju čine razdjelne i parapetne trake, ali se između prozorskih osi u obje

etaže, i to u dva reda, javljaju naslikani medaljoni. Medaljone s pravokutno zasječnim uglovima nalazimo u naizmjeničnoj kombinaciji s drugim oblicima; u prizemlju su to jednostavni pravokutnici između prozora, a iznad prozora s vodoravno položenim bilobima zaobljenih bočnih stranica; na prvom katu s istovjetnim, ali okomito položenim bilobima između prozora, dok se u uskoj atičkoj zoni iznad prozora ponavlja shema gornje zone prizemlja.

U Sankt Lambrechtu svakako je nezanemariva i tehnološka izvedba oslika. Na smečkastoj nebojonoj žbuci medaljoni su naslikani bijelom bojom, pri čemu je njihov okvir višestruko profiliran, što se ostvaruje sjenčanjem oko rubova naslikanih linija pa se stvara trodimenzionalni efekt plastike, odnosno okvira istaknutog u prostor, dok je samo medaljonsko polje ostavljeno nebojeno u žbuci, kao i okolne plohe. Iluzionističkom efektu pridone i slijepi prozori u atičkoj zoni, na kojima je naslikano ostakljenje od kružnih stakalaca, tzv. *bucne* (njem. *Butzenscheiben*).⁴² Općenito će štajerska arhitektura imati zaista bogatu i raznovrsnu tehnologiju obrade žbuke i zidnog oslika na pročeljima.

Važno je spomenuti da je Sciasia radio i drugdje u Štajerskoj. U Mariazellu je vodio pregradnju velike hodočasničke crkve (1640.), u Judenburgu gradnju župne crkve (1670.-1673.), a vodio je i gradnju drugih područnih

13. Rogatec, dvorac Strmol, pročelja (snimila N. Vasić, 2015.)
Rogatec, Strmol Castle, façade (photo by N. Vasić, 2015)

14. Dvorac Miljana, dvorišna pročelja (snimio P. Puhmajer, 2008.)
Miljana Mansion, courtyard façades (photo by P. Puhmajer, 2008)

15. Olimje, bivši pavlinski samostan, vanjska pročelja samostana (izvor: http://kraji.eu/slovenija/minoritski_samostan_grad_olimje/slo, preuzeto: 7. lipnja 2015.)
Olimje, Pauline Monastery, outer façades (http://kraji.eu/slovenija/minoritski_samostan_grad_olimje/slo, accessed: June 7, 2015)

16. Veliki Tabor, dvorišna pročelja (snimio P. Puhmajer, 2008.)
Veliki Tabor Castle, inner façades (photo by P. Puhmajer, 2008)

građevina lambrechtskog samostana (dvorac St. Gothard, opatija u Aflenzu i palaču nazvanu *Lambrechtherhof* u samom Grazu).⁴³ Nadalje, važan je njegov rad i na cistercitskom samostanu u Lilienfeldu (1639.) u Donjoj Austriji,⁴⁴ gdje je također primijenio naslikane bijele medaljone na sivoj nebojenoj žbuci, i to bilobe i pravokutnike istaknutih i zasječenih uglova, vrlo slično kao u St. Lambrechtu, ali u slobodnijoj dekorativnoj shemi bez stroge raščlambе. Nadalje, Sciassijini se utjecaji prepoznaju i u građevinama podignutima nakon njegove smrti, primjerice na dvorcu Piber (1696.-1728.) koji su benediktinci iz Sankt Lambrechta dali sagraditi kao svoju podružnu opatiju.⁴⁵ Sličnost sa Sciassijinim rješenjem u Sankt Lambrechtu očituje se ne samo u motivici i oblicima medaljona nego i u kombiniranju žbuke, koja je ovdje pigmentirana smečkasto-ružičastim tonom, i bijele boje, kojom su naslikani elementi.⁴⁶ Na temelju navedenih primjera, kao i činjenice da su njegove principe usvojili brojni drugi arhitekti, pri čemu se govori i o karakterističnom „Sciassijinu stilu“,⁴⁷ razmjeri njegovih utjecaja na širu regiju mogu se tek pretpostaviti.

Upravo je slikana medaljonska motivika koju je promicao Sciassia uzela maha na tlu južne Štajerske i sjeverozapadne Hrvatske. Slikane medaljone nalazimo često u perifernim sredinama, gdje dosezi arhitekture nisu bili na visini one u velikim središtima, odnosno projekti su bili manji i skromniji, rađeni od strane lokalnih majstora te su imali svojevrstan pučki karakter. Slikani repertoar na takvoj arhitekturi nije nužno zahtijevao čvrst arhitektonski okvir kakav je tradicionalno bio korišten na žbukanim, već se uobičajila njegova slobodna uporaba koja je, gotovo možemo reći, imala nasumični karakter. Medaljoni se pojavljuju ondje gdje treba popuniti praznu plohu ili pak uokviriti natpis, dataciju ili zidnu sliku. U tom slučaju možemo reći da je uloga medaljona ponajprije dekorativna jer izostaje tektonska raščlamba koja ih formira pa se oni smještaju na plohamu između prozora, a njihove su proporcije i razmak često određeni asimetrijom prozorskih osi te veličinom drugih istaka ili otvora na pročelju.

Navedena obilježja nalazimo na skupini građevina podignutih tijekom druge polovice 17. i početkom 18. stoljeća

uz štajersko-hrvatsku granicu. Na njima je osobito slična dekoracija, kako u kompoziciji, oblicima medaljona, tako i u koloritu. S obzirom na iste naručitelje koji su bili međusobno povezani poslovnim, rodbinskim i drugim vezama, mogla bi ukazivati i na isti krug graditelja. Problem je što za većinu tih građevina ne samo da nisu utvrđeni graditelji nego nije utvrđena ni točna datacija, pa nije moguće reći je li neka od njih bila uzorom za ostale ili je pak to bio opći trend koji se proširio djelovanjem određene graditeljske radionice na tom području.

Za pročelja **dvorca Strmol** u Rogatcu (sl. 13) nemamo pouzdanu dataciju, ali možemo pretpostaviti da pripada drugoj polovici 17. stoljeća, kad je dvorac u vlasništvu obitelji Hartenstein⁴⁸ koja je poduzela veliku nadogradnju. Dvorac čini nekoliko sukcesivno podizanih zasebnih volumena čija su pročelja oslikana medaljonom u bijeloj kombinaciji. Najdonja zona glavne zgrade ima sivo slikanu rustiku, koja se u obliku naizmjenično istaknutih ugaonih kvadara javlja i na gornjim etažama, razdijeljenima naslikanim sivim trakama. Nad prozorima su naslikane stilizirane trokutaste i polukružne nadstrešnice, a u okomitim nizovima između prozorskih osi pojavljuje se više vrsta medaljona: okomito i vodoravno položeni bilobi sa zaobljenim kraćim stranicama, kvadrilobi te pravokutni i kvadratni medaljoni sa segmentno zasječenim uglovima. U zaključku svake etaže, kao i na konkavno upuštenom zaključnom vijencu nalazi se vodoravni niz tankih izduženih biloba. Strmol se tako ističe zaista bogatim repertoarom medaljonske motivike, a neke od njih naći ćemo i na hrvatskim primjerima.

Istaknuto djelo medaljonske motivike su pročelja **dvorca Miljana** (sl. 14), u posjedu obitelji Ratkaj, u Hrvatskom zagorju, koja su imala medaljone u nekoliko faza svojega oblikovanja. Iako je i taj dvorac građen sukcesivno, iz istraživanja doznajemo da su najranija medaljonska pročelja nastala u drugoj fazi gradnje, okvirno određenoj između 1650. i 1670. godine.⁴⁹ Osnova zida bila je bojena u sivo, a medaljoni su izvedeni bijelom bojom. Na zidanim stupcima dvorišnog pročelja, te u osima iznad njih, izduženi su bilobi s istaknutim kraćim stranicama, a iznad arkada kvadrilobi. Iduće dvije obnove dvorca ponovit će istovjetnu motiviku, a osobito je zanimljiva ona koja se datira oko 1710., kad se pročelja boje u crnu boju, a medaljoni u bijelu te se, s obzirom da se dvorac znatno nadograđuje, doslikavaju medaljoni raznovrsnih oblika.⁵⁰ Tako nastaju izduženi bilobi ili pak pravokutnici zasječenih uglova, potom pravokutni medaljoni sa zaobljenim stranicama i istodobno zasječenim uglovima, kao i osmerostrani medaljoni sa segmentno zasječenim stranicama te drugi maštoviti oblici.

Iz vremena obnove Miljane početkom 18. stoljeća potječe i oslik na pročeljima **pavlinskog samostana** u obližnjem **Olimju** (sl. 15) u Štajerskoj. Samostan je sagrađen kao plemićki dvorac u 16. stoljeću, ali je potkraj 17. stoljeća

17. Varaždin, palača Patačić, rekonstrukcija pavlinske faze datirane oko 1705. (izradili: P. Puhmajer i M. Čalušić, prema grafičkoj dokumentaciji istraživanja B. Matice iz 1996.)
Varaždin, Patačić Palace, reconstruction of the Pauline phase dated to cca 1705 (drawing by P. Puhmajer and M. Čalušić based on the graphic documentation by B. Matića from 1996)

18. Beč, augustinski samostan Dorotheerkloster na crtežu Salomona Kleinera, 1724. (Österreichische Nationalbibliothek)
Vienna, Augustine Monastery, 'Dorotheerkloster' on a drawing by Salomon Kleiner, 1724 (Österreichische Nationalbibliothek)

dodijeljen lepoglavskim pavlinima. Uređenje samostana i oslikavanje pročelja crne osnove s bijelim medaljonom datira se u 1710. godinu,⁵¹ a na temelju te datacije približno je i određeno oslikavanje miljanskih pročelja crnom bojom. U Olimju pročelja imaju znatno složeniju kompoziciju, ali je repertoar medaljona skromniji nego u Miljani, tek uz bilobe i kvadrilobe uz poneki drugi oblik. Na dvorišnim je pročeljima gust raster bijelih pilastara i vijenaca između kojih su naizmjenično mali kvadrilobi i bilobi. Vanjsko pročelje je nešto slobodnije, tek uz razdjelne trake na ravnim plohama i pilastarsku raščlambu na kulama. S obzirom da ovo pročelje nema jednolik ritam prozorskih osi, što je vjerojatno posljedica pregradnje u ranijoj fazi, medaljoni se javljaju ondje gdje treba popuniti prazan prostor između prozora pa se razlikuju u veličini, a neki su zaista velikih dimenzija.

19. Zagreb, kanonička kurija na Kaptolu 18, pročelje (snimio P. Puhmajer, 2009.)
Zagreb, Canon's House on 18 Kaptol (photo by P. Puhmajer, 2009)

20. Zagreb, kuća Igerčić u Freudenreichovoj 3, pročelja (snimio P. Puhmajer, 2014.)
Zagreb, Igerčić House on 3 Freudenreichova Street (photo by P. Puhmajer, 2014)

Vrlo slobodnom, sivo-bijelom kompozicijom medaljona oslikana su i arkadna dvorišta **dvorca Veliki Tabor** (sl. 16), koji je, kao i Miljana, bio u vlasništvu obitelji Ratkaj. Sivo bojeni stupovi i naslikane trake oko arkada čine arhitektonski okvir za nizove sivih naizmjeničnih motiva kvadriloba i okomito položenih biloba, obrubljenih crvenim linijama. Iako arkade prizemlja i prvog kata nastaju u posljednjoj četvrtini 16. stoljeća, tek u 17. stoljeću nadograđuje se drugi kat,⁵² što je vjerojatna potvrda da oslik na arkadama nastaje najranije u 17. stoljeću, premda nije isključeno da bi mogla biti i riječ o početku 18. stoljeća. Oslik na arkadama bio je dio veće kompozicije koja je imala i tektonsku shemu na samom palasu dvorca, gdje su bili gusto raspoređeni naslikani stupovi u četiri etaže, također sive boje s crvenim obrubnim linijama.⁵³

Čini se da su naručitelji obnove dvorca Miljana i Veliki Tabor bili povezani s pavlinskim redom jer putem pavlinskih naručitelja medaljonsku motiviku možemo pratiti na još dvije važne građevine. Na svojem matičnom **samostanu u Lepoglavi**, koji je nakon dugogodišnje gradnje napokon završen na izmaku 17. stoljeća, izvedene su potkraj 17. i početkom 18. stoljeća prigradnje kapele uz samostansku crkvu. Riječ je o tri kapele, koje su 1705. dobile zajednički pročeljni plašt svijetlosive boje s bijelim naslikanim rubnim trakama i jednim poligonalnim medaljonom na središnjoj kapeli Sv. Trojstva.⁵⁴ Nadalje, lepoglavski su pavlini te 1705. godine kupili palaču u **Varaždinu** koja će postati poznata pod nazivom **palača Patačić**, prema kasnijim vlasnicima, te na njoj poduzeli veću obnovu i oslikavanje pročelja medaljonima (sl. 17).⁵⁵ Palaču su produžili prema sjeveru za dvije prozorske osi, sagradili ugaoni erker kroz dvije etaže na sjeveroistočnom uglu, a pročelja dali obojiti u sivo-bijelu kombinaciju. Plohe su bojene sivo, a između prozora su naslikani parovi bijelih pravokutnih medaljona, na prvom katu biloba s konveksno izvučenim bočnim stranicama, a na drugom katu s konkavno zasječenim uglovima. Kompoziciju je

dopunjavao sustav naslikanih traka i uglovnih kvadara, dok je erker bio oslikan u bijelo bojenoj rustici sa sivim sljubnicama.⁵⁶ Spomenimo i jedan sličan bečki primjer koji danas više ne postoji, ali je vidljiv na crtežu Salomona Kleinera iz 1724. godine. Riječ je o zgradi nekadašnjeg augustinskog samostana **Dorotheerkloster** (sl. 18),⁵⁷ na kojoj se između prozorskih osi na svakoj etaži vide također udvojeni medaljoni zasječenih uglova, i baš kao na palači Patačić, na najgornjem katu okomito položeni pravokutnici zasječenih uglova, a ispod njega bilobi. Premda je u Varaždinu vidljivo nasljedovanje bečkih trendova u arhitekturi, ove sličnosti ne vode nekom zaključku, ali bi u tom smislu valjalo proučiti moguće veze hrvatskih pavlina s bečkim augustincima.⁵⁸

No da je tijekom 17. i 18. stoljeća u Hrvatskoj i dalje bila živa tektonska tradicija, pa čak i kod slikanih pročelja, uočavamo na nekoliko građevina u Zagrebu i okolici. **Kanonička kurija na Kaptolu 18 u Zagrebu** (sl. 19), dovršena je 1687. godine, premda zasad nije moguće reći pripadaju li crno oslikana pročelja razdoblju izgradnje ili kojem desetljeću nakon toga.⁵⁹ Dvorišno je pročelje kurije raščlanjeno arkadama u dvije etaže, pri čemu su rubovi arkada, stupci i parapeti uokvireni bijelim naslikanim trakama, a plohe između njih bojene su crno-sivom bojom. Svaka pravokutna ploha, na stupcima, ali i na parapetima, ima segmentno zasječene uglove, što stvara efekt sivih medaljona. Slična će shema biti nešto detaljnije razrađena na pročeljima **dvorca Lukavec** pokraj Velike Gorice, koji je podiglo turopoljsko plemstvo sredinom 18. stoljeća (1752., prema natpisu na grbu). Arhitektonsko rješenje dvorca evocira staru tradiciju oblikovanja srednjovjekovnih utvrda s ugaonim pravokutnim kulama te središnjom branič-kulom, koja je u ovom slučaju pokrivena tipično baroknom lukovičastom kapom,⁶⁰ međutim drži se da je ono ponovilo oblik prethodnog drvenog kaštela.⁶¹ U takvim je okolnostima razumljiva i posve tradicionalna raščlamba trakama i lezenama. Slo-

21. Beč, detalj kuće na Bäckerstrasse na crtežu Salomona Kleinera, 18. st.
Vienna, Detail of a house on Bäckerstrasse on a drawing by Salomon Kleiner, 18th century

žena naslikana artikulacija uočava se na dvorišnim pročeljima gdje se teško može precizirati je li riječ o sustavu tankih, žuto bojenih traka koje uokviruju bijela polja različitih oblika ili su pak izvedeni široki žuti pojasevi unutar kojih se formiraju bijeli medaljoni zasječenih vrhova te manji izduženi pravokutnici. Medaljoni postoje i na konkavnom zaključnom vijencu, ali ondje su oni žuto bojeni, dok je konkavna ploha vijenca bijela, što je kontrast u odnosu na plohe prizemlja i kata.

Čak ni u drugoj polovici 18. stoljeća tradicija medaljonskih pročelja još nije zamrla.⁶² Na profanim zgradama nalazimo ih na kući Streicher u Osijeku, gdje su duguljasti, crveni medaljoni na bijeloj osnovi, koji se datiraju između 1758. i 1765. godine.⁶³ U tom vremenu medaljoni nisu bili nužno vezani za kompoziciju ili raščlambu, iz koje su potekli, već su se koristili i kao pojedinačni motiv slikane dekoracije, primjerice da bi se uokvirio natpis, datacija ili neki naslikani prizor.⁶⁴ Također su se mogli ponavljati u vodoravnom nizu na vijencu ili friznoj zoni⁶⁵ ili pak u okomitom nizu na dimnjacima,⁶⁶ o čemu svjedoči dosta primjera.

22. Graz, kuća Färbergasse 5, pročelje (snimio P. Puhmajer, 2014.)
Graz, House on 5 Färbergasse (photo by P. Puhmajer, 2014)

23. Osijek, Gradski magistrat, detalj pročelja (snimio P. Puhmajer, 2015.)
Osijek, Old Town Hall, façade detail (photo by P. Puhmajer, 2015)

Najkasniji sačuvani primjer raščlambe naslikanim medaljonima u sjeverozapadnoj Hrvatskoj bila bi **kuća Igerčić u Freudenreichovoj 3 u Zagrebu (sl. 20)**, koja je, sudeći prema dataciji na portalu, sagrađena 1786. godine.⁶⁷ Pročelje je komponirano medaljonskom motivikom u žuto-bijeloj kombinaciji; između prozorskih osi naslikani su veliki izduženi, okomito položeni medaljoni zasječenih vrhova, po jedan na svakoj etaži, dok su vodoravno položeni u prizemlju samo iznad prozora, a na katu ispod i iznad prozora. I dok se u kompoziciji čita karakteristična raščlamba 17. stoljeća, uporaba jarke žute boje posve je u duhu 18. stoljeća.

Motiv medaljona bit će uvelike prisutan na tlu kontinentalne Hrvatske sve do kasnog 18. stoljeća. Razlog tomu općenito treba tražiti u dugom zadržavanju ranije usvojene arhitektonske dekoracije, ali i u činjenici da je njezina izvedba bila jednostavna, lagana i jeftina, a istovremeno je ostavljala vrlo dekorativan dojam. Važna promjena tiče se kolorita. Od karakteristično bijelih pročelja 17. stoljeća, kojima su tek arhitektonski elementi bojeni crno, sivo, crveno ili žuto, u 18. stoljeću navedene boje

24. Đakovo, biskupski dvor, detalj pročelja (snimio: P. Puhmajer, 2008.)
Đakovo, Bishop's Palace, façade detail (photo by P. Puhmajer, 2008)

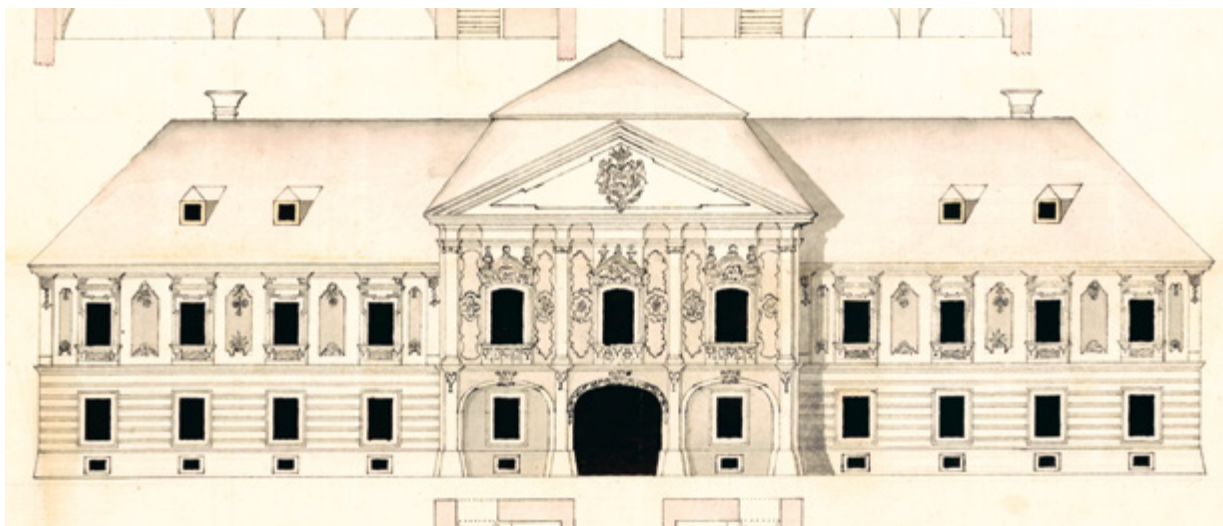
preuzimaju primat u odnosu na bijelu, pa se bijela često koristi za isticanje arhitektonskih elemenata, dok su plohe u nekoj izraženoj nijansi. Tako su pročelja 18. stoljeća najčešće žuta, svijetložuta, siva, crna, crvena ili pak tradicionalno bijela, ali uvodi se i cijela skala novih boja, poput ružičaste, zelene i plave, potonje dvije, doduše, ne tako često. Pročelja su najčešće u bikromatskim kombinacijama, a nešto rjeđe monokromatska, dok je polikromija izražena osobito kod slikanih pročelja. Tijekom 18. stoljeća, u brojnim slučajevima vidjet ćemo da se koristi tradicionalna arhitektonska raščlamba, uspostavljena u 17. stoljeću i prije, poput medaljona, traka i lezena, ali se ona interpretira na nov način suvremenim bojama.

Inovacije 18. stoljeća - primjeri u Slavoniji

Druga važna novina koju donosi 18. stoljeće jesu novi oblici medaljona, koji sada nisu više nužno izvedeni geometrijskim kombiniranjem linija i oblika pri projektiranju, već se javljaju i složeni obrisi krivuljnih linija. Neki od njih, na izvjestan način, podsjećaju na karakteristični barokni ornament kartušu pa ih možemo nazvati „kartušnim“ medaljonima. Sam naziv „kartušni“ već se upotrebljava u kontekstu oblika prozora pa se u cilju preciznijeg definiranja takve žbukane dekoracije čini pogodnim odrediti ga terminološki, čak i prije upotrijebiti za medaljon. Nadalje, pojavom rokoka u drugoj četvrtini 18. stoljeća, medaljoni će katkad poprimiti još nepravilnije asimetrične oblike s obrubom ili sitnom ornamentikom rokaja pa možemo govoriti i o „rokajnim“ medaljonima.

Kartušni i rokajni medaljoni pojavljuju se na pročeljima bečkih kuća i palača u prvoj polovici 18. stoljeća. Još Dagobert Frey davne 1923. bilježi kako žbukana polja s vremenom poprimaju rokoko oblike,⁶⁸ ilustrirajući to Kleinerovom grafikom na kojoj se vidi jedna građanska kuća s nizovima samostalnih uleknutih rokajnih medaljona (sl. 21). No taj trend, dakako, nije zaobišao ni druge krajeve u kojima su bečki arhitekti imali utjecaja pa kartušne medaljone u tradicionalnom rasteru žbukane raščlambe trakama nalazimo primjerice na Namjesničkoj palači u Požunu (*Miestodržiteľský palác*, na adresi Hlavné námestie 9), također iz prve polovice 18. stoljeća. U isto vrijeme nastaje i vrlo značajno pročelje kuće na Färbergasse 5 u Grazu, koja se okvirno datira između 1680. i 1690.⁶⁹ Međutim, pojava *Gitterwerk* ornamenta i rokaja koji uokviruju kartušu na sredini pročelja karakteristična je za treću četvrtinu 18. stoljeća, što govori u prilog kasnijoj dataciji toga pročelja. Vrlo dekorativna shema raščlambe trakama koje uokviruju kartušne medaljone različitih oblika daje osobit efekt upravo zbog crno-bijele kolorističke obrade (sl. 22).

Pojave kartušnih te rokajnih medaljona uočavamo u 18. stoljeću osobito u Slavoniji, koja se postupno razvija nakon oslobođenja od Turaka, i to pod izravnim utjecajima i djelovanjem arhitekata iz bečke i ugarske sredine, za razliku od sjeverozapadne Hrvatske koja je bila pod štajerskim utjecajima.⁷⁰ S obzirom na vrlo kasno oslobađanje od Osmanlija, razvoj arhitekture na tom području doživio je novi početak potkraj 17. i početkom 18. stoljeća. To je bilo povezano s gradnjom tvrđava, zbog čega

25. Vukovar, projekt za izgradnju palače Srijemske županije, nacrt glavnog pročelja, J. M. Weichmann, 1773. (Hrvatski državni arhiv)
Vukovar, project designs for the Srijem County Palace by J. M. Weichmann, 1773 (Croatian State Archives)

je vojna i komorska uprava slala u Slavoniju afirmirane graditelje i inženjere, mahom školovane i stasale u Beču i ugarskim zemljama.⁷¹ Nadalje, najveće su investicije došle upravo od kneza Eugena Savojskog koji je financirao gradnju svojega vlastelinstva u Bilju te vojne zgrade i tvrđavu u Osijeku, pa su upravo angažmanom arhitekata u njegovoj službi onamo mogli pristizati i novi arhitektonski oblici. Nije stoga slučajno da unatoč prekinutom razvoju arhitekture u doba turske vladavine najranije pojave naprednijih oblika medaljona na tlu kontinentalne Hrvatske bilježimo upravo u Slavoniji.

Kao pouzdano najraniju primjenu medaljonske raščlambе možemo odrediti zgradu **Gradskog magistrata u Osijeku**, podignutu oko 1701. godine (sl. 23),⁷² koja je ujedno jedna od najranijih sačuvanih građevina iz postturskog razdoblja u Slavoniji. Izvorno je pročelje bilo izvedeno u karakterističnoj, monokromnoj, sivo pigmentiranoj žbuci, bez dodatnog obojenja, kojom su plitko modelirani uleknuti medaljoni različitih oblika. Ploha kata raščlanjena je vrlo izduženim, okomito položenim, pravokutnim poljima zaobljenih uglova, koji udvojenom repeticijom između prozorskih osi ostvaruju dinamičan ritam. Istovremeno se iznad prozora javljaju vodoravno položena polja, kojima su uglovi zasječeni gotovo do osi raspolovnice, tako da praktički imaju zašiljene bočne bridove.

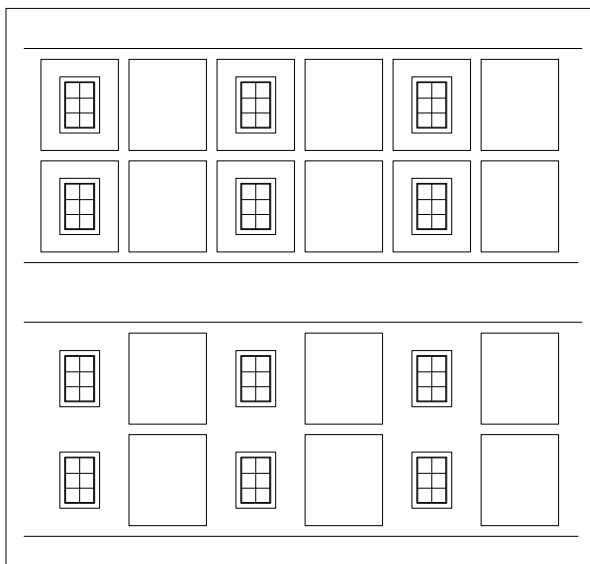
Usljedit će gradnja **župne crkve u Topolju** (1722.) s vodoravno položenim kartušnim medaljonima između pilastara koji raščlanjaju plohe pročelja. S obzirom da je riječ o investiciji kneza Eugena Savojskog, ta se crkva pripisuje upravo djelovanju glasovitog bečkog arhitekta Johanna Lucasa von Hildebrandta, premda ipak danas još nije utvrđeno tko je bio njezin arhitekt.⁷³

Jednako je tako nepoznat projektant **biskupskog dvora u Đakovu** (dovršen 1759.), istaknutog primjera na kojem nalazimo parove uleknutih, grubo žbukanih medaljo-

na različitih oblika, razdvojenih malim pilastrima s bogatom ornamentacijom kakva se javlja i na prozorskim nadstrešnicama (sl. 24). Čine ju motivi lišća, vitica, voluta, palmeta, školjki, u koje su mjestimično ubačeni i specifični simboli poput biskupskog štapa, mitre ili križa, po čemu je ovo zaista osebujan primjer kasnobaroknog pročelja, a ujedno i primjene kartušnih medaljona u nas. Premda je povijest dvora potpuno neistražena, poznato je da je zgrada dovršena u vrijeme biskupa Čolnića 1759. kada možemo datirati navedeno oblikovanje lijevog dijela pročelja s medaljonskom raščlambom, dok desni dio s pilastrima velikog reda nosi izrazita obilježja klasicizma, pa je taj dio mogao nastati u doba pregradnje za biskupa Raffaya poslije 1816.⁷⁴ Dekoracija iz sredine 18. stoljeća podsjeća na djela ugarskog arhitekta i radionice Andreasa Mayerhoffera (1690.-1771.), čiji su utjecaji već prepoznati na hrvatskom tlu, a u tom smislu su osobito indikativne lisnate nadstrešnice s maskeronima i trbušasti prozorski

26. Vukovar, vlastelinska kurija III (tzv. Domum), detalj pročelja (snimio P. Puhmajer, 2014.)
Vukovar, House no. 3 (so-called 'Domum') on the Eltz manorial estate (photo by P. Puhmajer, 2014)

27. Shema transformacije raščlambe trakama i lezenama u *Plattenstil* (izradio: P. Puhmajer)
Articulation of vertical and horizontal strips transforming into the 'Plattenstil' (drawing by P. Puhmajer)

parapeti kakve nalazimo na peštanskoj palači Grassalkovich iz 1735., važnom Mayerhofferovu djelu.⁷⁵

U svakom slučaju, pod utjecajem velikih investicija nastalih u okviru djelovanja vojnih i crkvenih vlasti, odvijao se i razvoj manje poznatih, domaćih i udomaćenih graditelja u Osijeku i Slavoniji. Johann Michael Weichmann (umro 1780.) ostavio je značajan opus u Vukovaru, gdje je radio kao vlastelinski graditelj. Drži se da je mogao biti autorom obnove dvorca Eltz,⁷⁶ a potvrđeno je projektirao zvonik franjevačke crkve (1773./1774.)⁷⁷ i palaču Srijemske županije (1770.-1773.). Sačuvan projekt za županijsku palaču koji potpisuje Weichmann (sl. 25)⁷⁸ jasno prikazuje uleknute rokajne medaljone, dodatno obogaćene čipkastim rokoko ukrasom. Koncept oblikovanja te palače slijedile su i vlastelinske kurije (1782.)⁷⁹ u sklopu dvorca Eltz, koje se danas nalaze u njezinu produžetku. Na kuriji br. I, zvanoj *Perceptoratum*, pročelje je bilo obrađeno grubom žbukom i bojeno bijelo, a medaljoni glatki i golubinje sive boje,⁸⁰ a na kuriji br. III, zvanoj *Domum*, bijelo pročelje u glatkoj žbuci imalo je svijetložute kartušne medaljone između i iznad prozora (sl. 26).⁸¹ Utjecaji osječkih i vukovarskih pročelja u oblikovanju i koloritu vidljivi su i na maloj kapeli Kamenitog križa (1780.) u Ulici kneza Trpimira u Osijeku, južno od Tvrđe, gdje su sivi medaljoni izvedeni u uskim poljima između plastički istaknutih usvojenih pilastara, s profiliranim kapitelima i obratima vijenca, već dobrano u duhu klasicizma.

Transformacija u *Plattenstil*

Daljnji smjer razvoja medaljonske motivike, također utemeljen na raščlambi trakama i lezenama, posve će odrediti arhitekturu kraja 18. i prve polovice 19. stoljeća

u habsburškim zemljama. U duhu pojednostavnjivanja i shematiziranja dekorativnih oblika na pročeljima, s jačanjem klasicizma u posljednja dva desetljeća 18. stoljeća, uočavamo rasternu artikulaciju bez kružnih i krivuljnih oblika. Prisutna je isključivo pravokutna shema traka i lezena i u tom sustavu vidljivo je formiranje pravokutnih i kvadratnih ploča, odnosno uklada. Ta se polja katkad osamostaljuju, odnosno izostaje rasterna kompozicija, pa dekoraciju zapravo čine okomito ili vodoravno položene plitke pravokutne ploče (sl. 27). Takav arhitektonski stil naziva se u austrijskoj arhitekturi *Plattenstil* (od njem. *Putzplatten* - žbukane ploče), odnosno tzv. pločasti stil. Već je prije prepoznato da su njegovi korijeni upravo u pročeljima s rasternom kompozicijom traka i lezena,⁸² a te se pojave uočavaju čitavo 18. stoljeće i zapravo će doživjeti vrhunac u prvoj polovici 19. stoljeća. *Plattenstil* u svojoj ranoj fazi pripada kasnobaroknom klasicizmu, pri čemu se katkad zadržava barokni način raščlambe lezenama i trakama, a katkad trake izostaju pa su ploče samostalni dekorativni ornament. Ponekad je teško definirati točne razlike između medaljonske raščlambe i *Plattenstila*, jer medaljoni povremeno imaju pravokutne i kvadratne oblike, ali je u svakom slučaju dominantno isticanje pločastih pravokutnih formi blisko klasicističkom shvaćanju strogo definirane, geometrijske artikulacije.

Da se motiv istaknutih ploča, ne nužno medaljonskih oblika, provlači cijelim 18. stoljećem govore djela štajerskih graditelja druge polovice 18. stoljeća, među kojima je najutjecajniji bio Joseph Hueber (1715.-1787.), ujedno i *Hofbaumeister*, odnosno glavni državni graditelj za Štajersku. Karakteristične pločaste motive Hueber primjenjuje na zgradi Sjemeništa (*Priesterseminar*, Hans-Sachs-gasse 14, 1753.) ili pak starog isusovačkog Sveučilišta i kolegija u Grazu (*Bürgergasse 2, 21*), gdje se vide ploče iznad i ispod prozora,⁸³ ali i na brojnim zgradama, na kojima motiv ploče, odnosno uklade, nalazimo osobito u parapetnim zonama. Hueberov rad i utjecaji zasad su tek djelomično prepoznati u arhitekturi sjeverozapadne Hrvatske (pripisuje mu se Batthyanyjev dvorac u Ludbregu), a njegov karakterističan stil uočen je na nekoliko građevina u Varaždinu, primjerice na pavlinskom majuru (1760.) ili palači Petković (oko 1767.), na kojima nalazimo parapete s ukladama zasječenih vrhova, koji oblikom podsjećaju na medaljone, na tragu Hueberove dekoracije.⁸⁴ U djelima bečkih arhitekata *Plattenstil* je već uvelike prisutan u drugoj polovici, a pogotovo trećoj četvrtini 18. stoljeća,⁸⁵ primjerice kod Josefa Gerla (1734.-1798.), koji je gradio velike višestambene zgrade, vojarne i bolnice, često s repetitivnim nizovima prozora, razdvojenih lezenama velikog reda te uleknućima duž prozorskih osi, kao i nezabilaznih pravokutnih ploča (*Melkerhof*, Schottengasse 3-3a, 1769.-1794.).⁸⁶

U kontinentalnoj Hrvatskoj *Plattenstil* dobiva na snazi tek potkraj 18. stoljeća⁸⁷ pa ako se zadržimo na samom

28. Zagreb, palača Juršić, zapadno pročelje (snimio Lj. Gamulin, 2016.)
Zagreb, Juršić Palace, west façade (photo by Lj. Gamulin, 2016)

prijelazu stoljeća, u Zagrebu su karakteristični primjeri palača Juršić u Opatičkoj 1 (sl. 28),⁸⁸ koja ima velike istaknute pravokutne ploče između prozora kata, ali i duž kamenih okvira ulaznog portala, dok palača Erdödy u Opatičkoj 29 (poslije 1798.)⁸⁹ ima pak uleknute ploče u sustavu lezana i traka. U artikulaciji joj sličie bivša Vrtlarova kuća u Vlaškoj 70 i jedna srušena kuća koja se nalazila u Frankopanskoj 7.⁹⁰ Izvan Zagreba bilježimo ga na nekim važnim narudžbama, poput župnog dvora u Krapini, dvorcu Golubovec u Donjoj Stubici (1800.), redutnom kazalištu u Varaždinu te na više građevina iz prve polovice 19. stoljeća.

U Slavoniju je pak *Plattenstil* došao iz ugarskih krajeva gdje je bio iznimno prisutan tijekom druge polovice 18. stoljeća u djelima brojnih arhitekata pa se može uočiti i

Bilješke

1 ENRICO MORPURGO, 1937., XIII-XVI; ENRICO MORPURGO, 1962., XIII-XVI; RENATE WAGNER RIEGER, 1964., 250. Njima je posvećena i mrežna stranica „Artisti italiani in Austria“ Instituta za povijest umjetnosti u Innsbrucku, pod uredništvom Petra Fiderla, gdje se donosi detaljna bibliografija te popis majstora i njihovih djela. <https://www.uibk.ac.at/aia/start.html> (14. srpnja 2016.)

2 ENRICO MORPURGO, 1937., 31-32, 45-46, 49, 93.; ENRICO MORPURGO, 1962., XIV-XV.

3 HEINRICH GERHARD FRANZ, 1962., 15-16.

4 ENRICO MORPURGO, 1962., 20-21; PETR FIDLER, 1997., 313-318; HELLMUT LORENZ, 1999., 241-242.

5 WILTRAUD RESCH, 1993., 306; PETR FIDLER, 1997., 318.

6 SEBASTIANO SERLIO, 1584., 68-69, 83-84, 106-107, 110-111, 220-221.

7 Morpurgo nadahnuto govori kako upravo ti medaljoni, koje naziva „poljima linearnog crteža“, „pulsiraju novim životom“ (*Le enormi proporzioni delle facciate, distese tra*

u arhitekturi nekih važnijih slavonskih dvoraca i kurija (kurija u Feričancima, 1791.-1796.⁹¹; Pejačevićev dvorac u Retfali, 1801.⁹²) te na nizu građanskih kuća u Osijeku (Franjevačka 4, Trg Jurja Križanića 7, Ul. Danice Pintorović 1, Kuhačeva 6, 8 i 25). Svakako bi i te utjecaje valjalo pomno proučiti zasebnom monografskom obradom. Iako će *Plattenstil* u srednjoeuropskoj arhitekturi vrhunac dosegnuti u prvoj polovici 19. stoljeća, njegovi će se odrazi pojavljivati sve do početka 20. stoljeća, kada ćemo motiviku ploča naći u djelima kasnog historicizma i ranog modernizma.

Zaključak

Arhitektura kontinentalne Hrvatske u 17. i 18. stoljeću odražava karakteristične tendencije na širokom srednjoeuropskom prostoru habsburških zemalja, dakako s glavnim poticajima iz velikih središta, poput Beča, Praga i Graza. Ta mjesta postaju izvorišta kreacije novih ideja i oblika koji se šire putem naručitelja, arhitekata, i to izravnim uvidom ili putem grafika, crteža i traktata. Fenomen medaljonske raščlambe na tlu Hrvatske obuhvatio je relativno velika područja sjeverozapadne Hrvatske i Slavonije, iako ona u to doba nisu bila izravno povezana. Sjeverozapadni dio bio je Civilna Hrvatska, a Slavonija je bila dio Vojne krajine pa su i utjecaji i dolazak arhitekata na to područje bili predodređeni upravo takvim ustrojstvom. No, različiti putovi usvajanja takvih oblika nisu nužno imali su za posljedicu njihovu raznorodnost, budući da im je svima zajedničko porijeklo u djelima talijanskih arhitekata koji su djelovali na području Austrije u 17. i 18. stoljeću. Ovim se tekstom daje pregled svih pojava medaljonske motivike na tlu kontinentalne Hrvatske, uz analizu porijekla tih oblika te njihovo prihvaćanje u lokalnoj sredini. ■

le massiccie torri angolari che fanno ancor troppo di arnesi difensivi e non hanno ancora la grazia del risalto, prive di membrature e ravvivate soltanto nei campi tra le finestre da disegni lineari, potrebbbero apparire uniformi se non vi si sentisse, appena percitibile, il pulsare di nuova vita.) te konstatira kako je Sciassia ovdje uveo stil novog vremena te utro put austrijskom baroku. ENRICO MORPURGO, 1962., 21, 25.

8 DAGOBERT FREY, 1923., 98-99; RENATE WAGNER RIEGER, 1957., 21; HEINRICH GERHARD FRANZ, 1962., 16-17.

9 DAGOBERT FREY, 1923., 98; ENRICO MORPURGO, 1962., 21.

10 DAGOBERT FREY, 1923., 98-99; DEHIO WIEN, 2007., 415.

11 Zanimljivo je da se Ferabosco spominje 1550. kod gradnje utvrda u hrvatskoj Vojnoj krajini. ENRICO MORPURGO, 1937., 93.

12 DEHIO WIEN, 2007., 415.

13 <http://kpmk.eu/index.php/ostatni/164-dejiny-stareho-proboststvi>, preuzeto 15. lipnja 2016. Datacija se nalazi na

kipu sv. Vaclava na pročelju. JAKUB BLAŽÍČEK OLDŘICH, 1937., 76.

14 HEINRICH GERHARD FRANZ, 1962., 21-23.

15 HANS TIETZE, 1915., 386-387, 394-397; GÜNTER BRUCHER, 1983., 95-97.

16 HANS TIETZE, 1983., 362.

17 HANS TIETZE, 1983., 368.

18 Prämerovi crteži tih dviju palača imali su neposredan utjecaj na projektanta češkog dvorca Libochovice (1683.-1689.), također vjerojatno iz kruga bečkih arhitekata, s obzirom na to da je ondje dosljedno primijenjen sustav bečkih dvaju pročelja. HEINRICH GERHARD FRANZ, 1962., 18; MARTIN KRUMMHOLZ, 2015.

19 BRUNO GRIMSCHITZ, 1944., 11; DEHIO WIEN, 2007., 515.

20 DAGOBERT FREY, 1923., 98, 100; DEHIO WIEN, 2007., 643.

21 DAGOBERT FREY, 1923., 100.

22 DAGOBERT FREY, 1923., 101.

23 HELLMUT LORENZ, 1999a, 224.

24 ENRICO MORPURGO, 1962., 6-8, 10, 11-14, 19-25; ROCHUS KOHLBACH, 1961., 181; WILTRAUD RESCH, 1997., LXIV.

25 Primjerice, majstori štukateri u 17. stoljeću dolaze u Graz iz doline Mesolcine, u današnjoj Švicarskoj. Isti motivi često se koriste za dekorativnu obradu pročelja, ali i za unutrašnjost. To je vidljivo u djelima Johanna Antona Teruggia, koji je od 1674. upisan kao *Gipsarbeiter* u knjigu građana Graza. WILTRAUD RESCH, 1997., LXIX-XX.

26 **Österreichische Kunsttopographie – Graz*, 1997., 179.

27 **Österreichische Kunsttopographie – Graz*, 1997., 531-532.

28 **Österreichische Kunsttopographie – Graz*, 1997., 443.

29 **Österreichische Kunsttopographie – Graz*, 1997., 342-343.

30 **Österreichische Kunsttopographie – Graz*, 1997., 593.

31 ROCHUS KOHLBACH, 1961., 178-179; **Österreichische Kunsttopographie – Graz*, 1997., 180-182; GÜNTER BRUCHER, 1983., 108-109.

32 Wiltraud Resch nalazi paralele ovih pročelja u štukaturama talijanskih majstora u njihovoj domovini. WILTRAUD RESCH, 1993., 307-308. U izvangradskoj arhitekturi Štajerske još valja spomenuti i zgradu nazvanu *Neugebäude* u sklopu hodočasničke crkve u Strassengelu, gdje su medaljoni datirani poslije 1684., a pripisuju se graditelju Domenicu Biancu. Usp. ROCHUS KOHLBALCH, 1961., 141, 143; DEHIO STEIERMARK, 2006., 550.

33 ROCHUS KOHLBACH, 1961., 44-50; MIRA ILIJANIĆ, 1999., 139-142.

34 IVY LENTIĆ KUGLI, 2001., 231, 233; KATARINA HORVAT LEVAJ, DORIS BARIČEVIĆ, MIRJANA REPANIĆ BRAUN, 2011., 75-76; PETAR PUHMAJER, 2012., 175; PETAR PUHMAJER, 2013., 38-40.

35 Franjo Buntak donosi historijat kuće utemeljen na arhivskim istraživanjima, utvrđujući da se ona nalazi na mjestu nekadašnjeg kraljevskog dvora na Gradecu te da je u 17. stoljeću bila u vlasništvu bana Nikole Zrinskog (1620.-1664.). Njegov sin Adam Zrinski i njegova supru-

ga dali su kuću temeljito obnoviti, prema Buntakovim podacima, gotovo nanovo sagraditi (...*domum suprafactum cum Domino Comite Domino et marito suo, suis potissimum expensis et fatigiis errexerit...*), što bi s obzirom na vrijeme rođenja i smrti Adama Zrinskog (1662.-1691.) moglo odgovarati 1680-im godinama. Svakako je to vrijeme raširene uporabe medaljona u arhitekturi. O palači: FRANJO BUNTAČ, 1960., 112-113.

36 Nalič je nazvan crvenim okerom (*Oxidrot*), a riječ je o tamnoj ciglastoj boji. Medaljoni su pronađeni na površini otprilike na sredini zapadnog pročelja između treće i sedme prozorske osi sa sjevera te su samo u tim poljima i rekonstruirani. Usp. **Palača Zrinski, Markovičev trg 3, Zagreb. Izvedbeni troškovnik obnove pročelja i krova*, Arbi d.o.o., Zagreb, 2007., n.n. Vidi i grafičke priloge. Prema podacima iz Registra kulturnih dobara RH, palača je nadograđena prema sjeveru u 18. stoljeću, kad su joj povećani i prozori, što se i danas vidi jer oni malo izlaze izvan rastera žbukanih polja.

37 Spomenimo i to da su poligonalni medaljoni bili znatno jednostavniji za izvedbu, negoli oblici s kružnim i krivuljnim linijama. Žbukanje medaljona izvodi se uz prethodno fiksiranje letava oko olovkom naznačenih mjera i linija na žbuci u željenom formatu ornamenta, a mogu se koristiti i šablone vodilice ako je profilacija složenija. U svakom slučaju, krivuljni oblici zahtijevaju znatno više posla u izradi odgovarajućih letvica i šablona pa su zbog toga bili i skuplji.

38 IVY LENTIĆ KUGLI, 1973a, 50; **Katalog radova Restauratorskog zavoda Hrvatske 1966-1986*, Mala biblioteka Godišnjaka zaštite spomenika kulture Hrvatske, Zagreb, 1987., 107; PETAR PUHMAJER, 2012., 368.

39 Medaljoni su izvorno bili crvene boje, a ne narančasto-smeđe, kao što su izvedeni u obnovi. Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda - Arhiv RZH-a, Zagreb, SILVIJE NOVAK, *Obrazloženje projekta rekonstrukcije uličnih pročelja palače Sermage u Varaždinu*, Zagreb, dopis od 21. 8. 1981., 1-4.; IVO MAROVIĆ, *Dostava podataka o kolorističkoj obradi pročelja palače Sermage*, ur. br. 1616-03-223/2-16-SN-81, dopis Gradskom muzeju Varaždin od 25. 6. 1981.

40 Žbukane medaljone na profanim zgradama bilježimo u 18. stoljeću u nas još jedino na građanskoj kući u Kuhačevoj 11 u Osijeku, gdje ispod žbuke oronulog pročelja proviruju žuti medaljoni na bijeloj osnovi, kao i na kući Hatzinger (Franja Markovića 5) u monokromno žutoj boji te na skromnoj seoskoj kući s arkadama preko puta župne crkve u Kamanju pokraj Ozlja, danas također u žuto-bijeloj kombinaciji, ali grube obrade žbuke. U sakralnoj arhitekturi nalazimo ih na zvoniku crkve u Martin Bregu kod Dugog Sela, zvoniku župne crkve u Brdovcu, župnoj crkvi u Peščenici kod Siska, sva tri s kombinacijom grube i glatke obrade žbuke, a nalazili su se nekoć i na pročeljnim pilastrima župne crkve sv. Nikole u Varaždinu. Svi navedeni primjeri pripadaju 18. stoljeću.

- 41** PETR FIDLER, 1997., 313-318.
- 42** DEHIO STEIERMARK, 2006., 449-450.
- 43** PETR FIDLER, 1997., 319, 323.
- 44** PETR FIDLER, 1997., 311-312.
- 45** Dehio navodi da je Piber građen „u stilu Domenica Sciassije“. DEHIO STEIERMARK, 2006., 359.
- 46** Valja spomenuti da se na pročeljima unutarnjeg dvorišta javljaju žbukani uleknuti medaljoni. Kao odraz velikog samostana, spomenimo u blizini i likovno znatno slabije žbukano pročelje malog dvorca Farrach (poslije 1660.), gdje medaljoni poprimaju neobične, gotovo pučki slobodne oblike. DEHIO STEIERMARK, 2006., 90-91. Premda je riječ o žbukanom pročelju, koncept u Farrachu uvelike se oslanja na Sankt Lambrecht, ne samo sustavom traka, koji je tu još jače izražen, nego i tehnologijom izvedbe gdje se ne koristi boja, već samo žbuke koje se razlikuju u strukturi i teksturi agregata (korištenje vidljivih komadića opeke i crnih kamenčića) pa samim tim imaju drukčiju boju.
- 47** ENRICO MORPURGO, 1962., 25.
- 48** IVAN STOPAR, 2004., 31-33.
- 49** SILVIJE NOVAK, MARIJA MIRKOVIĆ, 1992., 18-19, 49, 51.
- 50** SILVIJE NOVAK, MARIJA MIRKOVIĆ, 1992., 39-41.
- 51** SERGEJ VRIŠER, 1989., 255.
- 52** Na mjestu ranijih drvenih galerija podižu se u 16. stoljeću arkade s toskanskim stupovima, najprije na južnoj, a potom na istočnoj strani. One su u to doba sezale samo do prvog kata. U 17. stoljeću povišene su kule i kurtina tog dijela dvora za još jedan kat te je izvedena kontinuirana galerija duž južne i istočne strane. ANDREJ ŽMEGAČ, 1991., 62-64, 73. Naslikani medaljoni u kontekstu 17. i 18. stoljeća spominju se i u: KRASANKA MAJER, EDITA ŠURINA, 2007, 16.
- 53** KRASANKA MAJER, RAMONA MAVAR, 2007.-2008., 152. Ti naslikani stupovi danas su prezentirani tek fragmentarno, tzv. arheološkom metodom, i to u posljednjoj etaži palasa.
- 54** IVO LENTIĆ, 1982., 40; SILVIJE NOVAK, 1993., 153-154. Novak tvrdi da je na kapelama bila riječ o sivo pigmentiranoj žbuci, međutim takva u obnovi 1991.-1994. nije ponovljena, već je nanesen sivi nalič. PETAR PUHMAJER, TEODORA KUČINAC, 2008., 153-154.
- 55** PETAR PUHMAJER, 2014., 175.
- 56** DANUTA MISIUDA, 1996., n.n. (4-5).
- 57** usp. PETER PRANGE, 2000., 133, 139 i 179.
- 58** Samostanski sklop sagrađen je u 16. stoljeću, a zanimljivo je da je obnovljen baš 1705. godine prema projektu Matthiasa Steinla. Usp. DEHIO WIEN, 2007., 666.
- 59** LELJA DOBRONIĆ, 1986., 59; KATARINA HORVAT LEVAJ, 2015., 422. Kurija je građena u barem dvije faze, što se vidi po istaknutom sjevernom dijelu kuće i dilataciji u krovu, a s obzirom na to da se oslik proteže cijelim dvorišnim pročeljem, morao je svakako nastati u vrijeme kasnije faze. Vjerojatno crna pročelja potječu iz vremena pregradnje ranije kurije oko 1687. godine, premda se to ne može sa sigurnošću reći jer konzervatorska istraživanja kurije nikad nisu protumačena ni objelodanjena.
- 60** Njegov obrambeni karakter koji dolazi do izražaja ne samo u volumenu s kulama nego i u manjku prozora prema vanjskoj strani i brojnim puškarnicama, može se također tumačiti kao odraz potrebe turopoljskog plemstva za zaštitom od seljačkih buna, kao i općenito potrebom za utvrđenim mjestom u borbi za ostvarivanje feudalnih povlastica.
- 61** VLADIMIR MARKOVIĆ, 1987., 144-145.
- 62** Na pročelju franjevačke crkve u Samoboru, niz malih bijelih kartušnih medaljona, sa stepenastim konveksno-konkavnim vrhovima, naslikan je na crveno bojenim žbukanim pilastrima. Nizanje medaljona na okomitim istacima, poput pilastara i lezena, s diferencijacijom u boji, na izvjestan se način pokušava negirati čvrsta tektonska kompozicija pročelja, uspostavljena, barem prividno, nosivim elementima, a upravo će takva biti česta u sakralnoj arhitekturi. Primjer za to je spomenuta župna crkva sv. Nikole u Varaždinu na kojoj su medaljoni kasnije uklonjeni.
- 63** IVAN SRŠA, 1996-1997., 159, 162.
- 64** Primjeri za to su brojni. Spomenimo tek zvonik crkve sv. Marka u Zagrebu, gdje je natpisom u medaljonu dokumentirana obnova pročelja 1775. godine. Na bijeloj plohi pročelja izveden je crni obrub u obliku medaljona zasječenih uglova, unutar kojega je natpis ANO d 1775., a isti crni obrub utvrđen je i oko drugih arhitektonskih elemenata pročelja, vijenaca, ugaonih kvadara i otvora. PETAR PUHMAJER, 2013., 46.
- 65** Iz 18. stoljeća mogli bi potjecati i sivi medaljoni na bijeloj pozadini koji su nekad krasili zaključni vijenac lađe crkve u Svetom Martinu na Muri, i to iz vremena prije gradnje sjeverne kapele 1783. godine. PETAR PUHMAJER, 2011., 105-106 i nacrt br. 4. Bijeli medaljoni zelenog obruba na crveno bojenom vijencu krasili su i pročelja crkve sv. Roka u osječkom Gornjem gradu. Usp. IRENA PAUK SILI, 2004., 151. Nalazimo ih na vijencima nekih građanskih kuća iz 18. stoljeća u Osijeku (Kuhačeva 17 i 21), a u Zagrebu u ranijoj fazi Znikine kurije na Kaptolu 28.
- 66** Naslikani sivi medaljoni javljaju se na dimnjacima palače Patačić u Varaždinu, gdje možda potječu iz pavlinske faze gradnje s početka 18. stoljeća, kad je i pročelje bilo bojeno sivo-bijelo s medaljonima, a sivi se nalaze i na dimnjacima tvrđave Starog grada u Čakovcu, gdje vjerojatno potječu iz vremena obnove za grofove Althan, poslije 1752. godine. PETAR PUHMAJER, 2014., 175; PETAR PUHMAJER, 2006., 37.
- 67** O kući više u: LELJA DOBRONIĆ, 1986., 171-172; MARKO FILIP PAVKOVIĆ, 2015.
- 68** DAGOBERT FREY, 1923., 106.
- 69** **Österreichische Kunsttopographie – Graz*, 1997., 109-110.
- 70** Tek su nedavnim istraživanjima prepoznati i štajerski utjecaji u Slavoniji, primjerice kod crkve sv. Terezije u Požeги (1756.-1763.) koja se pripisuje mariborskoj graditeljskoj radionici Josepha Hofferera i Johanna Fuchsa. Usp. KATARINA HORVAT LEVAJ, 2004., 226-227. No i arhivski zapisi ta-

kođer svjedoče da su u Osijek dolazili majstori i graditelji iz Štajerske. IVY LENTIĆ KUGLI, 1973. b, 17.

71 IVE MAŽURAN, 2000., 94; PETAR PUHMAJER, 2013., 131-132, 139-140; MARGARETA TURKALJ PODMANICKI, KATARINA HORVAT LEVAJ, 2011., 229.

72 IVE MAŽURAN (2000), 55. Mažuran navodi da je zgrada nadograđena za jedan kat, što potkrepljuje nacrtom iz 1836., no nacrt ne govori u prilog nadogradnje kata, već samo dokumentira stanje u to vrijeme. IVE MAŽURAN, 2000., 62-63. Također je nevjerojatno da bi se tako kasne godine koristila raščlamba sa žbukanim kartušnim medaljonima.

73 KATARINA HORVAT LEVAJ, 2009., 337.

74 PETAR PUHMAJER, 2009., 361.

75 PETAR PUHMAJER, 2013., 133-134.

76 DIJANA POŽAR, 2012., 40.

77 ZLATKO KARAČ, 1994., 272.

78 Projekt je objavljen u: ĐURĐICA CVITANOVIĆ, 1998., 111-113; O Weichmannovu autorstvu: PETAR PUHMAJER, 2009., 358, 361. Gradnju palače je vodio Joseph Hatzinger prema Weichmannovu projektu. Hatzinger se spominje se kao zidar u Osijeku gdje je sagradio i vlastitu kuću u ulici Franje Markovića 5 (STJEPAN SRŠAN, 1995., 40-41.), također s uleknutim medaljonima i sitnom dekoracijom po uzoru na vukovarsku palaču, ali znatno slabije plastičke i likov-

ne kvalitete. O Hatzingeru vidi: IVY LENTIĆ KUGLI, 1973b, 12; ĐURĐICA CVITANOVIĆ, 1998., 111-113.

79 ZLATKO KARAČ, 1994., 274.

80 DIJANA POŽAR, 2012., 75.

81 DIJANA POŽAR, 2012., 71.

82 RENATE WAGNER RIEGER, 1957., 29; RENATE WAGNER RIEGER, 1970., 47.

83 WILTRAUD RESCH, 1997., LXXII.

84 PETAR PUHMAJER, 2012., 100, 180-181.

85 NORBERT GAUSS, 2007., XLVIII-xlix.

86 <http://www.architektenlexikon.at/de/1070.htm>, preuzeto: 14. lipnja 2016.; DEHIO WIEN, 2007., 509-510.

87 O pojavi *Plattenstila* u Zagrebu piše: VIKI JAKAŠA BORIĆ, 2015., 103-108.

88 PETAR PUHMAJER, 2012., 157.

89 VIKI JAKAŠA BORIĆ, 2015., 104.

90 OLGA MARUŠEVSKI, 1993., 108 i 121; LELJA DOBRONIĆ, 1991., 105.; PETAR PUHMAJER, 2012., 157; VIKI JAKAŠA BORIĆ, 2015., 104.

91 Datacija u: SANJA CVETNIĆ, BORIS VUČIĆ ŠNEPERGER, 2010., 155.

92 Datacija u: MLADEN OBAD ŠČITAROCI, BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠČITAROCI, 1998., 270.

Literatura

Arhiv Restauratorskog zavoda Hrvatske, Hrvatski restauratorski zavod, Ilica 44, Zagreb

JAKUB BLAŽÍČEK OLDŘICH, *Jan Jiří Bendl, pražský sochař vrcholného baroku, Památky archeologické*, XL, 1937., 55-91
GÜNTER BRUCHER, *Barockarchitektur in Österreich*, Köln, 1983.

FRANJO BUNTAK, Kuće Zrinskih i srednjovjekovni kraljevski dvor u Gornjem gradu u Zagrebu, *Iz starog i novog Zagreba*, II, 1960., 101-132.

SANJA CVETNIĆ, BORIS VUČIĆ ŠNEPERGER, Obitelj Mihalović i vlastelinska kurija u Feričancima kraj Našica, *Umjetnost i naručitelji. Zbornik radova znanstvenog skupa „Dani Cvita Fiskovića“ održanog 2008. godine*, (ur.) Jasenka Gudelj, Zagreb, 2010., 149-158.

ĐURĐICA CVITANOVIĆ, *Palača Srijemske županije u Vukovaru, Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 22, 1998., 108-119.

* *Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs. Steiermark (ohne Graz)*, (ur.) Kurt Woisetschläger i Peter Krenn, Wien, 2006., skraćeno: DEHIO STEIERMARK, 2006.

* *Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs. Wien. I. Bezirk – Innere Stadt*, Wien, 2007., skraćeno: DEHIO WIEN, 2007.

LELJA DOBRONIĆ, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, Zagreb, 1991.

LELJA DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol i Gornji grad, nekad i danas*, Zagreb, 1986.

PETR FIDLER, Domenico Sciascia und seine Landsleute in Österreich und im Königreich Ungarn, *Graubündner Baumeister und Stukkateure. Beiträge zur Erforschung ihrer Tätigkeit im mitteleuropäischen Raum*, (ur.) Michael Kühnenthal, Locarno, 1997., 309-338.

HEINRICH GERHARD FRANZ, *Bauten und Baumeister der Barockzeit in Böhmen*, Leipzig, 1962.

DAGOBERT FREY, *Johann Bernhard Fischer von Erlach. Eine Studie über seine Stellung in der Entwicklung der Wiener Palastfassade*, Wien, 1923.

NORBERT GAUSS, Die historische Entwicklung des Wohnhauses in Wien, *Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs. Wien. I. Bezirk – Innere Stadt*, Wien, 2007., LXII-LV.

BRUNO GRIMSCHITZ, *Wiener Barockpaläste*, Wien, 1944.

ROCHUS KOHLBACH, *Steirische Baumeister*, Graz, 1961.

MIRA ILIJANIĆ, Prilog istraživanju renesansne pregradnje varaždinske tvrđe u 16. stoljeću, *Mira Ilijanić. Urbanizam, graditeljstvo, kultura. Zbornik radova*, (ur.) Andre Mohorovičić, Varaždin, 1999.

VIKI JAKAŠA BORIĆ, *Arhitektura klasicizma i ranog historicizma u Zagrebu*, doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2015.

ZLATKO KARAČ, Urbanistički razvoj i arhitektonska baština Vukovara od baroka do najnovijeg doba, 1687.-1945., *Vuko-*

- var - vjekovni hrvatski grad na Dunavu, (ur.) Igor Karaman, Zagreb, 1994., 267-299.
- * *Katalog radova Restauratorskog zavoda Hrvatske 1966-1986*, Mala biblioteka Godišnjaka zaštite spomenika kulture Hrvatske, Zagreb, 1987.
- MARTIN KRUMMHOLZ, *Antonio Porta and Seventeenth-Century Central European Architecture*, *RIHA Journal*, 118, 1915., online izdanje, objavljeno: 23. 3. 2015.
- IVO LENTIĆ, Pavlinski samostan i crkva sv. Marije u doba baroka, *Kaj. Graditeljsko nasljeđe (Lepoglava III)*, 5, 1982., 36-53.
- IVY LENTIĆ KUGLI, Prilog datiranju nekih varaždinskih palača iz 18. i početka 19. stoljeća, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 3-4, 1973 a, 38-58.
- IVY LENTIĆ KUGLI, Prilog istraživanju osječkih graditelja 18. stoljeća, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 1, 1973. b, 9-21.
- IVY LENTIĆ KUGLI, *Zgrade varaždinske povijesne jezgre*, Zagreb, 2001.
- KATARINA HORVAT LEVAJ, Barokna sakralna arhitektura - tragom Eugenove crkve, *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, sv. II, (ur.) Vesna Kusin i Branka Šulc, Zagreb, 2009., 335-347.
- KATARINA HORVAT LEVAJ, *Katedrala sv. Terezije u Požegi, Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 28, 2004., 208-231.
- KATARINA HORVAT LEVAJ, *Povijest umjetnosti u Hrvatskoj: Barokna arhitektura*, Zagreb, 2015.
- KATARINA HORVAT LEVAJ, DORIS BARIČEVIĆ, MIRJANA REPANIĆ BRAUN, *Akademski crkva sv. Katarine u Zagrebu*, Zagreb, 2011.
- HELLMUT LORENZ, *Architektur, Barock. Geschichte der bildenen Kunst in Österreich*, (ur.) Hellmut Lorenz, Wien, 1999a, 219-302.
- HELLMUT LORENZ, Sankt Lambrecht (Stmk.), *Klosteranlage, Barock. Geschichte der bildenen Kunst in Österreich*, (ur.) Hellmut Lorenz, Wien, 1999b, 241-242.
- KRASANKA MAJER, RAMONA MAVAR, *Oslikana pročelja velikotaborskog palasa, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 31/32, 2007.-2008., 147-160.
- KRASANKA MAJER, EDITA ŠURINA, Veliki Tabor, *Veliki Tabor u svjetlu otkrića / Veliki Tabor in Light of Discovery*, (ur.) Goranka Horjan, Gornja Stubica, 2007., 11-22
- VLADIMIR MARKOVIĆ, *O baroknim dvorcima u Hrvatskoj (dvije skice)*, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 11, 1987., 143-157
- OLGA MARUŠEVSKI, *Franjo Klein, graditelj sredine 19. stoljeća*, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 17, 1993., 107-123.
- IVE MAŽURAN, *Grad i tvrđava Osijek*, Osijek, 2000.
- DANUTA MISIUDA, Varaždin. Palača Patačić. Kratki opis konzervatorskih istraživanja pročelja, u: *Glavni projekt obnove istočnog i sjevernog uličnog pročelja palače Patačić* (projektant voditelj: Blanda Matica, d.i.a.), Zagreb, kolovoz 1996., n.n.
- ENRICO MORPURGO, *Gli artisti italiani in Austria. L'Opera del genio italiano all'estero*. Volume I. *Dalle origini al secolo XVI*, Roma, 1937.
- ENRICO MORPURGO, *Gli artisti italiani in Austria. L'Opera del genio italiano all'estero*. Volume II. *Il secolo XVII*, Roma, 1962.
- SILVIJE NOVAK, Pročelja crkve sv. Marije u Lepoglavi, *Lepoglavski zbornik 1992.*, Zagreb, 1993., 145-157.
- SILVIJE NOVAK, MARIJA MIRKOVIĆ, *Dvorac Miljana: istraživanja i konzervatorski radovi*, Zagreb, 1992.
- * *Österreichische Kunsttopographie. Band LIII: Die Kunstdenkmäler der Stadt Graz. Die Profanbauten des I. Bezirkes*, (ur.) Wiltraud Resch, Wien, 1997.
- * *Palača Zrinski, Markovićevo trg 3, Zagreb. Izvedbeni troškovnik obnove pročelja i krova*, Arbi d.o.o., Zagreb, 2007., n.n.
- IRENA PAUK SILI, Kapela sv. Roka u Gornjem gradu u Osijeku, *Osječki zbornik*, 27, 2004., 145-156.
- MARKO FILIP PAVKOVIĆ, *Palača Igerčić-Patačić-Annaker-Jelačić. Tipologija stambene arhitekture Gradeca u 18. stoljeću*, diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2015.
- DIJANA POŽAR, *Vlastelinski sklop grofova Eltz u Vukovaru - povijesni razvoj i smjernice za obnovu*, magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2012.
- PETER PRANGE (ur.), *Meisterwerke der Architekturvedute. Salomon Kleiner 1700-1761, zum 300 Geburtstag*, Salzburger Barockmuseum, Salzburg, 2000.
- PETAR PUHMAJER, *Barokne palače u Varaždinu*, doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2012.
- PETAR PUHMAJER, *Čakovec. Stari grad - Novi dvor. Povijesno-umjetnička studija*, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 2006.
- PETAR PUHMAJER, *Gradska svjetovna arhitektura baroka, Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, sv. II, (ur.) Vesna Kusin i Branka Šulc, Zagreb, 2009., 358-365.
- PETAR PUHMAJER, *Izgradnja zvonika i obnove crkve od 17. do početka 19. stoljeća, Crkva sv. Marka u Zagrebu: arhitektura, povijest, obnova* (ur.) Petar Puhmajer, Zagreb, 2013., 37-61.
- PETAR PUHMAJER, *Odras ugarske graditeljske radionice Andreasa Mayerhoffera u arhitekturi Osijeka u 18. stoljeću*, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 37, 2013., 129-144.
- PETAR PUHMAJER, *Palača Patačić u Varaždinu - razvoj, naručitelji, kontekst*, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 38, 2014., 171-186.
- PETAR PUHMAJER, *Sveti Martin na Muri. Župna crkva sv. Martina. Elaborat konzervatorsko-restauratorskih istraživanja*, Zagreb, 2011.
- PETAR PUHMAJER, TEODORA KUČINAC, *Pročelja pavlinskog samostana u Lepoglavi*, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 32, 2008., 151-166.
- WILTRAUD RESCH, Die städtebauliche Entwicklung von Graz, *Österreichische Kunsttopographie. Band LIII: Die Kunstdenkmäler der Stadt Graz. Die Profanbauten des I. Bezirkes*, Graz, 1997., LXI-LXXVIII.
- WILTRAUD RESCH, Grazer Barockpalais – Ihre Stellung im überregionalen Kontext, *Barock. Regional – international*,

(ur.) Götz Pochat, Brigitte Wagner, *Kunsthistorisches Jahrbuch Graz*, 25, 1993., 305-316.

SEBASTIANO SERLIO, *Tutte l'opere d'architettura di Sebastiano Serlio Bolognese*, Venecija, 1584.

IVAN SRŠA, *Pročelja kuće Streicher u osječkoj Tvrđi*, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 22/23, 1996.-1997., 153-165.

STJEPAN SRŠAN, *Zemljišna knjiga grada Osijeka (Tvrđa) 1687.-1821. godine*, Osijek, 1995.

IVAN STOPAR, *Rogatec in Strmol*, Ljubljana, 2004.

MLADEN OBAD ŠČITAROCI, BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠČITAROCI, *Dvorci i perivoji u Slavoniji*, Zagreb, 1998.

HANS TIETZE, *Wolfgang Prämers Architekturwerk und der Wiener Palastbau des 17. Jahrhunderts*, *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien*, 32, 1915., 46-402.

MARGARETA TURKALJ PODMANICKI, KATARINA HORVAT LEVAJ, *Nekadašnja isusovačka crkva sv. Mihovila u Osijeku u srednjoeuropskom kontekstu*, *Peristil*, 54, 2011., 223-233.

SERGEJ VRIŠER, *Pavlinsko Olimje, Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244.-1786.*, (ur.) Đurđica Cvitanović (et al.), *Globus i Muzej za umjetnost i obrt*, Zagreb, 1989., 255-265.

RENATE WAGNER RIEGER, *Wiens Architectur im 19. Jahrhundert*, Wien, 1970.

RENATE WAGNER RIEGER, *Literaturbericht Barockarchitektur in Österreich*, *Zeitschrift für Kunstgeschichte*, Band 27, 3-4, 1964., 246-271.

RENATE WAGNER RIEGER, *Das Wiener Bürgerghaus des Barock und Klassizismus*, Wien, 1957.

ANDREJ ŽMEGAČ, *Veliki Tabor - razvoj i značenje*, magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1991.

Abstract

Petar Puhmajer

PLASTERED AND PAINTED MEDALLIONS – A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE FAÇADE DESIGN IN CONTINENTAL CROATIA IN THE 17TH AND 18TH CENTURIES

In the 17th- and 18th-century architecture of Continental Croatia, there is a number of façades articulated with a raster of repetitive fields in various forms, which are called 'medallions'. The author determines the origins of these forms relating them to the works of the Italian builders of the 16th and 17th centuries, as well as paths of their adoption in the Habsburg lands, especially in the big cities like Vienna, Prague or Graz, where from they came to Croatia. In Croatia, this type of design is seen in three phenomena. The first is a plastered articulation made of vertical and horizontal strips, in which the inner fields make the medallions, which is completely influenced by Styrian architecture. The second are the wall-painted compositions with randomly painted medallions on a group of build-

ings near the Croatian-Styrian border, modelled on the works of the architect Domenico Sciassia. And the third is a mature-baroque motif of the cartouche-shaped medallions in Slavonia, which seem to be brought in by the architects who came from Vienna and Hungary. Further transformations of the medallion composition occurred in the late 18th century with the geometrical forms shaped as rows of plastered rectangular „plates“, which paved the way for the development of the „Plattenstil“, typical of neo-classicist architecture in Central Europe.

KEYWORDS: architecture, 17th century, 18th century, baroque, façades, medallions, articulation, architectural decoration, wall painting, painted façades, plastered façades